

SREDNJI BANAT POD LUPOM VREMENA

Suživot različitih etničkih zajednica i prožimanje njihovih kultura tokom poslednjih 150 godina jedna je od tema o kojima mladi ljudi danas vrlo malo znaju. I sam pojam multikulturalnost je za njih prilično nejasan, doživljen više kao medijski slogan, a manje kao poželjni i mogući način života njih samih. Njihova iskustva i dodiri sa drugim, manjinskim kulturama i vršnjacima, pripadnicima nacionalnih manjina, su često vrlo retki i ne previše obogaćujući. Međusobna komunikacija je opterećena i nepoznavanjem maternjeg jezika onog Drugog. Seoska omladina živi zatvoreno, bez mnogo kontakata sa mladima iz drugih sredina. Upravo iz tog razloga, pokrenuli smo ovu akciju animiranja mladih da kroz jednu istraživačku avanturu upoznaju svoju lokalnu baštinu i doprinos ljudi iz različitih kultura našoj zajedničkoj baštini. U ovom projektu mladi nisu posmatrači ili uzgredni sapatnici nego aktivni učesnici i nosioci svih aktivnosti, vođeni samo sopstvenom inventivnošću i radoznalošću. Tridesetak mladih iz opština Novi Bečej, Žitište, Sečanj, Nova Crnja i Zrenjanin, različite etničke pripadnosti, uzrasta, obrazovanja, pa i interesovanja, su pravi tvorci i multimedijalne prezentacije i publikacije, koje su nazvali *Srednji Banat pod lupom vremena*.

SADRŽAJ

Naseljavanje Srednjeg Banata
Naseljavanje Srednjeg Banata (mađarski)
Rusi u Zrenjaninu
Stanovanje u Banatu
Stanovanje u Banatu (rumunski)
Višejezičnost
Biblioteke
Muzika
Muzika (slovački)
Slikarstvo
Pozorišta
Spomenici
Aleja velikana (Biste u Karađorđevom parku)
Biste u Karađorđevom parku (mađarski)
Arhitektura
Verski objekti u Srednjem Banatu
Verski objekti u Srednjem Banatu (slovački)
Zrenjaninski sportisti
Zrenjaninski sportisti – rumunski

mart 2008.

Naseljavanje Srednjeg Banata

U vreme kada je postao deo austrijske države 1718. godine, Banat je bio opustošen ratovima od prethodnih nekoliko decenija i izuzetno retko naseljen, pre svega starosedeocima Srbima i Rumunima. Zbog posebnog položaja između Turske i Mađara, prema kojima nije imao poverenja, kao i zbog loših iskustava sa oblastima koje su ranije osvojene od Turaka i vraćene pod vlast ugarskog plemstva i Sabora, bečki dvor je preko Komore zadržao vlast nad Banatom. Ovaj položaj u kome se Banat našao za narednih 60 godina biće od izuzetnog značaja, kako za sam razvoj Banata, tako i za proces njegove kolonizacije, koji će se nastaviti i posle njegovog utapanja u županijski sistem Ugarske i koji će u Banatu stvoriti pravo etničko šarenilo, koje se u nekom smislu zadržalo i do danas. Razlozi koji su navodili državne vlasti da otpočnu proces kolonizacije Banata bili su pre svega ekonomske prirode, odnosno imala se u vidu želja i potreba da ova provincija samu sebe izdržava, a kasnije imajući u vidu njeno bogatstvo i da pomogne blagostanju čitave države. Imajući u vidu strateški položaj Banata, ne mogu se potpuno isključiti ni politički razlozi.

Kolonizacija Banata nastavljena je i u XIX veku i posebno od vremena tzv. Austrougarske nagodbe, budući da je Banat bio deo Ugarskog dela Monarhije, može se pratiti i njen mađarizatorski karakter.

Posle 1918. godine Banat postaje deo Kraljevine SHS, koja u njemu sprovodi planirano naseljavanje srpskih ratnih dobrovoljaca (iz Like, Bosne, Hercegovine...) i optanata (Srba starosedelaca koji su povlačenjem granica pripali Rumuniji ili Mađarskoj, ali su iskoristili pravo optiranja i odabrali da se presele u Kraljevinu SHS), uglavnom po novoosnovanim naseljima.

Najveće promene na etničkom planu izazvane su direktno Drugim svetskim ratom. Prvo je kao rezultat politike nacista u Banatu gotovo prestala da postoji jevrejska zajednica, da bi završetak rata doneo stradanja nemačkog naroda u logorima i njihovo iseljavanje, čime je stvoren prostor za novu kolonizaciju, uglavnom Srba, iz Bosne, Hercegovine, Hrvatske.

Naseljavanje Nemaca u Banat počinje još tokom rata 1716-1718. godine i nastavlja se do kraja vladavine cara Karla VI, tačnije rečeno do novog rata sa Turcima 1737-1739. Po nekim podacima do tada je naseljeno oko 10-12 hiljada ljudi u nekih 57 naselja. Tako je i Bečkerek 1723-24. dobio prve nemačke naseljenike. Ova prva kolonizacija nije sprovedena tako pažljivo i obuhvatala je uglavnom ljude nevične teškim prilikama kakve su ih čekale u Banatu, što je rezultovalo time da su se uglavnom ili vratili ili brzo pomrli u Banatu. One koji su ostali gotovo je potpuno izbrisao novi rat sa Turcima.

Slična sudbina zadesila je Špance i Italijane i Francuze koji su naseljavani radi podizanja vinogradarstva, voćarstva i posebno proizvodnje svile. Španci iz Barselone i Biskaje su tako naseljeni u Bečkereku, koji su i nazvali Nova Barselona. Najveći deo njih takođe se brzo vratio, ili pomro u novoj sredini. Oni koji su i ostali brzo su se asimilovali sa Nemcima.

Ništa više uspeha nije imala ni kolonizacija koja je sprovedena prvih godina vladavine

carice Marije Terezije (1740-1780), najviše zbog toga što je uglavnom obuhvatila osuđene prestupnike koji su deportovani u Banat, kako bi se tu popravili ili pomrli.

Tek šezdesetih godina 18. veka počinje mnogo pažljivije planirana i vođena kolonizacija, koja je samim tim državu mnogo više koštala, ali je i ostvarila mnogo veći uspeh. Kolonisti su po dolasku dobijali tačno određene parcele zemlje i bili oslobođeni svih poreza na nekoliko godina. Kuće su gradili uz pomoć starosedelačkog srpskog stanovništva i bili snabdeveni semenom i alatkama koje su isplaćivali na kredit u narednim godinama. Doseljavaju se i zanatlije. Naseljavanje je ipak bilo ograničeno na Rimokatolike i to oženjene ljude sa porodicama. Grof Perlas u ovo vreme naseljava Nemce u bečkerečkom distriktu, između ostalog u Melence i Modoš (Jaša Tomić).

Kolonizacija se nastavlja i u vreme cara Josifa II (1780-1790), sa mnogo boljim uslovima za koloniste. Po prvi put mogli su se naseljavati i pripadnici protestantskih veroispovesti. Ovi kolonisti su bili boljeg imovnog stanja, a među njima je bilo i mnogo zanatlija. Dosta Nemaca naseljeno je tada u Modoš, Šupljaju (Krajišnik), Begej Sv. Đurađ (Žitište), Elemir i Srpsku Crnju.

U toku prve polovine XIX veka nastavlja se proces naseljavanja Nemaca. Tada su nove stanovnike dobili Ečka, Sarča, Sečanj, Čestereg, Klek. Nemačko naselje Banatski Dvor osnovano je 1825. godine, a 1828. godine Ernesthaza (Banatski Despotovac). Jedno od najvećih nemačkih naselja, Rudolfsgnad (Knićanin) osnovano je 1865. godine.

Na ovaj način nastala je vrlo brojna i bogata nemačka zajednica u Banatu. Početkom Drugog svetskog rata srpski Banat naseljavalo je oko 120 hiljada Nemaca (od ukupno oko 600 hiljada stanovnika). Ovo je bio i početak kraja nemačke zajednice na ovim prostorima. Zbog uloge koju je imala u toku nemačke okupacije, kažnjena je logorisanjem, da bi posle 1948. najveći njen deo napustio državu i otišao u Nemačku ili Austriju.

Posle Mohačke bitke 1526. Mađari se počinju povlačiti prema severu, a posebno kada Banat potpada pod tursku vlast 1551-52. godine. U trenutku kada Austrija dobija Banat 1718. u njemu nije bilo Mađara. Njihovo naseljavanje u Banat i u narednom periodu (sve do 1778, dok vlast u Banatu ima Carska Komora) biće sprečavano, jer Beč nije imao poverenja u njih. Ovo naseljavanje postaje moguće tek posle 1778. i prvo se sprovodi u Potisju, gde je trebalo vršiti znatne melioracione radove. Do kraja XVIII veka Mađari su naseljeni u Beodri, Tordi, Itebeju, Mađarskoj Crnji. Bečkerek je naseljavan Mađarima koji su dolazili iz Beograda u periodu od 1755. do 1760. godine, a 1768. dolaze Mađari iz Baranje koji se naseljavaju u posebnoj, *Mađarskoj ulici*.

Naseljavanje Mađara u Banat nastavlja se i tokom XIX veka, a posebno se od državnih vlasti podstiče posle tzv. Austro-ugarske nagodbe 1867. godine. Kolonisti dolaze uglavnom kao vrtari, sadioci duvana i kubikaši i imaju velike zasluge za unapređenje poljoprivrede. 1841. naseljavaju se Mađari u Tamašfalvu (Hetin), a 1890. u Gornju Mužlju.

Slovaci su bili poznati kao dobri poljoprivrednici, zbog čega su od strane vlasti viđeni kao dobrodošli kolonisti. Bili su prihvatljivi i za Mađare zbog viševjekovnog života u jednoj državi. Prvo slovačko naselje u Banatu bilo je Slovanski Bardan (Pardanj, odnosno Međa), gde se od 1784. do 1787. naselilo oko 1000 Slovaka Evangelika iz Severne Ugarske.

Odatle su se 1788. preselili najvećim delom u Aradac i Ečku. Usled turskog upada, neki su prešli u Vojnu granicu.

Početak XIX veka naseljavaju se uglavnom u Južnom Banatu (Kovačica, Padina), ali manje grupe kolonista dolaze i u Šupljaju (Krajišnik), Dušanovac, Aleksandrovac i Stari Lec.

Početak doseljavanja Rumuna u Banat uglavnom se vezuje za period turske vladavine, a nastavlja se i posle 1718. Austrijske vlasti u početku tolerišu doseljavanje Rumuna, koji žive polunomadskim životom, ali kasnije gledaju i da ga ograniče i spreče, posebno jer su se ovi pokazali dosta nepouzdanim i u toku rata 1737-1739. zajedno sa Turcima napadali i pljačkali nemačka naselja. Konačno, Marija Terezija odlučuje da Rumune iz okoline Temišvara raseli u okolini Bečkereka, kako bi pritešnjeni Nemcima prihvatili sedelački način života i od njih se privikli na istrajan rad. Tako je 1767. pokrenuto preseljenje Rumuna iz Kišfaluda, Sakalhaze i Sefdina u nova naselja Klek i Torak. Oni iz Kišfaluda su naseljeni u Klek, a oni iz Sakalhaze i Sefdina u Torak, jedni sa jedne, a drugi sa druge strane Begeja, jer se nisu podnosili (Veliki i Mali Torak). Neki od njih kasnije napuštaju ova mesta i odlaze na predije kako bi se bavili stočarstvom, a zamenjuju ih rumunski naseljenici iz drugih naselja. Rumuni sa Moriša su 1767. preseljeni u Sarču (Sutjeska), a iste godine naseljeni su Rumuni i u Ečkoj, Jankahidu (Jankov Most) i Starom Selu. Ovo raseljavanje Rumuna prekida car Josif II.

Naseljavanje Rumuna u XIX veku vrši se uglavnom u Južnom Banatu, u području Vojne granice. Nove doseljenike dobija tada i Sarča.

Veći deo Jevreja koji su živeli u Banatu povukao se sa Turcima na Balkan 1718. godine. Njihov položaj u Banatu pod austrijskom vlašću bio je diktiran mnogobrojnim ograničenjima. Morali su tako da plaćaju razne takse, a naseljavanje im je bilo dozvoljeno samo u unutrašnjosti, daleko od granice, isključivo u gradovima. Mogli su se baviti samo trgovinom na malo. Pa i pored svih ograničenja, njihov broj postepeno raste doseljavanjem Jevreja iz Ugarske.

Položaj im se znatno popravlja u vreme vladavine cara Josifa II, čiji Edikt o toleranciji obuhvata i njih. Prestali su da nose žute čohane oznake na odelima i dobili su prava da imaju prezimena, koja su otkupljivali. Živeli su u svojim posebnim opštinama na čelu sa predsednicima i imali su sudiju u Temišvaru.

Tek 1848. postaju ravnopravni građani u pogledu ličnih i političkih prava. Omogućeno im je slobodno neograničeno naseljavanje u svim gradovima i selima u državi. Pored trgovine, počinju se isticati i radom u slobodnim profesijama (lekari, advokati), ističu se i kao industrijalci.

U Bečkereku jevrejska opština je postojala od 1852. godine, kao i sinagoga, da bi 1895. bila podignuta nova sinagoga.

Život jevrejske zajednice na ovim prostorima nasilno je prekinut izbijanjem Drugog svetskog rata. Nacisti odmah počinju sa ograničavanjem osnovnih prava Jevreja. Prva žrtva u Bečkereku bio je Viktor Elek, vlasnik Fabrike šećera. Sinagoga je porušena, a gotovo svi Jevreji su do avgusta bili prikupljeni u zgradi Suda i današnje poljoprivredne

škole, odakle je 18. avgusta najveći broj dereglijama transportovan u Beograd, na Banjicu i Sajmište, gde su do 1942. godine gotovo svi pobijeni.

Rad jevrejske opštine u Zrenjaninu obnovljen je 1994. godine.

Romi (Cigani) poreklom su iz Indije, odakle su pre 1400. krenuli na zapad i raširili se po čitavoj Evropi, gde su poznati po raznim imenima. Njihov tradicionalni način života ne može se opisati kao nomadski, jer nisu imali stoke ni stalnog zanimanja, već su se ponekad bavili kovačkim i drvodeljskim zanatom, vraćanjem, muzikom. Njihov položaj bio je krajnje neuređen, jer su im lokalne vlasti branile pravo nastanjivanja, a ni stanovništvo ih nije rado primalo.

Tek Marija Terezija čini prve pokušaje da ih stalno naseli i privede časnom zanimanju, što je i navedeno u njenoj naredbi iz 1761. godine. Omraženo ime *Ciganin* trebalo je zameniti sa *Neubauer*, trebalo ih je prisiliti da se nasele po selima i prihvate poljoprivrede. Kako ovo nije dalo rezultata, donela je naredbu po kojoj je trebalo zabraniti Romima da se međusobno žene, a njihovu decu dati na odgajanje katoličkim porodicama. Ni ova, a ni slične naredbe koje je kasnije ponavljao Josif II, a koje su težile da Rome privedu životu zanatlija nisu davale rezultata. Oni su nastavljali svoj skitalački život i tek postepeno se sami nastanjivali na obodima sela, posebno srpskih i rumunskih, gde su se bavili vraćanjem, koristeći praznoverje ovih, te kovačkim i drvodeljskim zanatom.

U toku nemačke okupacije u Drugom svetskom ratu za Rome su važili gotovo svi propisi koji su doneti protiv Jevreja, ali njihova primena uglavnom nije bila revnosna kao u slučaju Jevreja. Stradali su uglavnom oni koji kao čergari nisu imali stalnog mesta boravka, niti stalnog zanimanja.

Srba je na području Banata bilo još u ranom srednjem veku, ali su veće migracije vezane za vreme propadanja srpske srednjovekovne države i bile su olakšane i time što su srpski despoti na ovim prostorima imali znatne posede. U vreme turskog osvajanja Banata 1551-52. Srbi već čine većinu stanovnika, pošto se Mađari mahom sele prema severu. Takvo stanje ostaće sve do kraja turske vlasti. Posle povlačenja Turaka, Srbi su ostali gotovo isključivi stanovnici ove opustošene i retko naseljene oblasti.

Srbi će nastaviti da se doseljavaju i tokom austrijske vlasti, ali je isto tako bilo i migracija u suprotnom smeru, odnosno preseljavanja u Tursku, kao i u Rusiju. Naseljavanjem drugih naroda brojčana prevlast Srba je postepeno narušena. Njihov položaj je ipak bio garantovan povlasticama koje su dobijene od cara Leopolda 1690, 1691. i 1695. godine i zatim potvrđivane od svakog narednog austrijskog cara.

1849. godine, kada zbog uloge u gušenju Mađarske revolucije dobiju svoje Vojvodstvo Srbiju i Tamiški Banat, Srbi će u njegovim granicama biti malobrojniji od Nemaca i Rumuna, između ostalog i zato što ono nije obuhvatalo Vojnu granicu, gde su Srbi bili najbrojniji, ali jeste istočni Banat gde su Rumuni bili većinski narod.

Završetkom Prvog svetskog rata Banat je podeljen između Rumunije i Kraljevine SHS. Zapadni deo sa relativnom srpskom većinom je pripao Kraljevini SHS. Nova država iz političkih i ekonomskih razloga vrši u Banatu kolonizovanje srpskih dobrovoljaca, poreklom iz Hercegovine, Bosne, Crne gore, Hrvatske, od kojih su neki živeli u Americi. Oni su naseljeni u novoosnovanim naseljima, na području nekadašnjih veleposeda koji su

došli pod udar agrarne reforme. Osnovano je 37 ovakvih naselja u čitavom Banatu, od čega 7 na području srednjeg Banata (Vojvoda Stepa, Karađorđevo). U njima su naseljeni i srpski optanti iz Rumunije i Mađarske.

Do još obimnije kolonizacije ovih prostora dolazi u godinama posle Drugog svetskog rata. Imovina konfiskovana od strane lica nemačke narodnosti iskorišćena je jednim delom i da bi se izvršila kolonizacija stanovništva uglavnom iz siromašnih i ratom postradalih krajeva Jugoslavije. Pošto su prednost u kolonizaciji imali borci koji su pripadali NOP-u pre 1943. godine, ova kolonizacija je uglavnom obuhvatila srpsko stanovništvo iz Bosne, Hercegovine i delova Hrvatske, koje je do tada i činilo gro partizanskih snaga. Kolonisti su naseljeni uglavnom u nekada većinski ili čak čisto nemačkim selima, a takva su u srednjem Banatu bila: Šupljaja (Krajišnik), Lazarevo, Martinica (Lukićevo), Sečanj, Jaša Tomić.

Közép-Bánát etnikai közösségeiről

Abban az időben, amikor Bánát az osztrák állam részévé vált, 1718-ban, a korábbi évtizedek háborúi következményeként, ez egy kifosztott, rendkívül gyéren lakott terület volt, ahol zömében szerb és román őshonos lakosság élt. A törökök és a magyarok közötti különleges viszony miatt, akikben nem volt bizalma, valamint a töröktől visszafoglalt és a magyar nemeseknek és az Országgyűlésnek visszaadott területekkel kapcsolatos rossz tapasztalatai miatt, a bécsi udvar a Kamarán keresztül megtartotta a hatalmát Bánát felett. Bánát ebben a helyzetben maradt az elkövetkező hatvan évben, aminek külön jelentősége volt, mint Bánát fejlődésére nézve, úgy a betelepítése folyamatára, amely folytatódik az után is, hogy beolvad Magyarország vármegye-rendszerébe, és amely Bánátban egy igazi etnikai sokszínűséget hoz majd létre, ami részben máig megmaradt. Az okok, melyek arra készítettek az állami szerveket, hogy hozzáfogjanak Bánát betelepítéséhez, elsősorban gazdasági természetűek voltak, vagyis az volt az elképzelés és a szükség, hogy ez a vidék fenntartsa saját magát, később pedig, tekintve a gazdagságára, hogy hozzájáruljon az egész ország jólétéhez. Figyelembe véve Bánát stratégiai fontosságát, nem zárhatók ki teljesen a politikai okok sem.

Bánát betelepítése folytatódott a XIX. században is, különösen pedig az úgynevezett Osztrák-Magyar kiegyezés utáni időktől kezdve, és tekintettel arra, hogy Bánát a Monarchia magyarországi részéhez tartozott, követhető ennek a magyarosítási jellege is.

Bánát 1918. után a Szerb-Horvát-Szlovén királyság részévé válik, amely véghezviszi benne a szerb önkéntesek (Líkából, Boszniából, Hercegovinából...) és az optánsok (a szerb őshonos lakosság, amely az újonnan meghúzott határok után Romániában vagy Magyarországon rekedt, de élt az optálási joggal, vagyis a két lehetőség közül úgy döntött, hogy átköltözik az SZHSZ királyság területére) tervszerű betelepítését, főként az újonnan alapított településekre.

Az etnikai téren a legnagyobb változásokat közvetlen módon a II. világháború okozta. Elsősorban is, a náci politika következtében Bánátban csaknem teljesen megszűnt létezni a zsidó közösség, hogy aztán a háború vége a német nemzet szenvedését hozza, a

fogolytáborokkal és a kitelepítésükkel, ami teret biztosított az új betelepítésre, elsősorban a boszniai, hercegovinai és horvátországi szerbek ideköltöztetésére.

A németek betelepítése Bánátba még az 1716-1718-as háború idején kezdődött és folytatódik VI. Károly császár uralmának a végéig, pontosabban a törökök elleni újabb háborúig, 1737-1739-ig. Egyes adatok szerint addig 10-12 ezer embert telepítettek az 57 településre. Így kapta meg 1723-24-ben Becskerek is az első német telepeseit. Ezt az első kolonizációt nem végezték akkora figyelemmel, és főleg olyan embereket ölelt fel, akik nem voltak felkészülve a nehéz életkörülményekre, mint amilyenek Bánátban vártak rájuk, ami azt eredményezte, hogy többségük vagy visszatért, vagy gyorsan meghalt Bánátban. Akik pedig megmaradtak, azokat csaknem teljesen megsemmisített a törökök elleni újabb háború.

Hasonló sors érte a spanyolokat, az olaszokat és a franciákat is, akiket elsősorban azért telepítettek a vidékre, hogy meghonosítsák a szőlő, a gyümölcs, különösképpen pedig a selyem termesztését. A barcelonai és a biskaiai spanyolokat telepítettek Becskerekre, amelyet el is neveztek Új-Barcelonának. Ezeknek a legtöbbször úgyszintén visszatért korábbi hazájába, vagy meghalt az új környezetben. Akik itt maradtak, azok pedig gyorsan asszimilálódtak a németekkel.

Nem volt több sikere a Mária Terézia cárnő (1740-1780) uralmának első éveiben véghezvitt betelepítésnek sem, elsősorban azért, mert zömében elítélt törvénysértőket ölelt fel, akiket azért deportáltak Bánátba, hogy vagy megjavuljanak, vagy itt fejezzék be életüket.

Csak a 18. század hatvanas éveiben kezdődik a sokkal körültekintőbben tervezett és vezetett kolonizáció, amely emiatt sokkal többet került az államnak, ugyanakkor jóval nagyobb sikere is volt. A telepések ideérkezéskor pontosan megjelölt föld-parcellákat kaptak, és néhány évig felmentették őket minden adó fizetése alól. Házaikat az őshonos szerb lakosság segítségével építették, ellátták őket vetőmaggal és szerszámmal, amit az elkövetkező évek alatt törlesztettek. Költöztek a vidékre kisiparosok is. A betelepítés mégis korlátozva volt: római katolikus vallásúakra és nős, családos emberekre. Perlasz gróf ebben az időben telepít németeket a becskerei megyébe, többek között Melencére és Módosra (Jaša Tomić).

A betelepítés folytatódik II. József (1780-1790) császár idejében is, amikor sokkal jobb feltételeket biztosítottak a telepéseknek. Ekkor, első ízben idetelepülhettek protestáns felekezetű hívek is. Ezek a telepések jobb anyagi helyzetűek voltak, köztük volt sok iparos is. Elég sok német költözött ebben az időben Módosra, Suplyajára (Istvánföldre – Krajišnik), Bégaszentgyörgyre (Žitište), Elemérre és Szerbcsernyére.

A XIX. század első felében folytatódik a németek betelepítése. Ebben az időben új lakosokat kap Écska, Szárca (Sutjeska), Szécsány, Csősztelek, Klek. Udvarnok (Rogendorf) német települést 1825-ben alapították, Ernesztházát (Banatski Despotovac) pedig 1828-ban. Az egyik legnagyobb német települést Rudolfsnadot (Knićanin) 1865-ben alapították.

Ezzel létrejött egy számbelileg rendkívül nagy és gazdag német közösség Bánátban. A II. világháború kezdetén a szerb Bánát területén mintegy 120 ezer német élt (az összesen

600 ezer lakosból). Ez volt egyben a német közösség végének a kezdete is ezen a vidéken. A német okkupáció alatti szerepük miatt büntetésül fogolytáborokba zárták őket, aztán 1948. után a többségük elhagyta az országot és Németországba vagy Ausztriába költözött.

A mohácsi csata után, 1526-ban a magyarok kezdenek Észak felé visszavonulni, ami még kifejezettebbé válik, mikor Bánát török uralom alá kerül (1551-1552-ben). Abban a pillanatban, amikor Bánát Ausztria kezébe került, 1718-ban, itt nem voltak magyarok. Bánátba való betelepítésüket (egészen 1778-ig, míg Bánát a Császári Kamara kezében volt) akadályozták, mert Bécs nem bízott bennük. Betelepítésük csak 1778. után válik lehetségessé, és először a Tiszamentén történik meg, ahol jelentős meliorációs

munkálatokat kellett elvégezni. A XVIII. század végéig magyarokat telepítettek Beodrára, Tordára, Ittabére, Magyarcsernyére. Becskerekre a Belgrádból érkező magyarokat telepítettek, 1755-től 1760-ig, 1768-ban pedig megérkeznek a baranyai magyarok, akik egy külön Magyar utcába költöznek.

A magyarok betelepítése Bánátban folytatódik a XIX. században is, amit az állami szervek különösen az 1867-es Osztrák-Magyar Kiegyezés után serkentenek. A telepések zömükben kertészek, dohányültetők és kubikusok és nagyban hozzájárultak a mezőgazdaság fellendítéséhez. Tamásfalvára (Hetény) 1841-ben, Felső Muzslyára pedig 1890-ben települnek magyarok.

A szlovákok jó földművelőkként voltak ismertek, ezért a hatalom jó telepeseket látott bennük. Elfogadhatók voltak a magyarok számára is, mivel évszázadokon keresztül velük egy államban éltek. Az első szlovák település Bánátban a Szlovák Bardan (Párdány illetve Medja) volt, ahova 1784-től 1787-ig mintegy ezer Észak-magyarországi szlovák evangélikust telepítettek. Innen 1788-ban legnagyobb részük Aradára és Écskára költözött. A török betörések miatt egyesek átmentek a Katonai Határvidékre.

A XIX. század elején főleg Dél-Bánát területére (Kovačica, Padina) települnek, kisebb telepés-csoportokban, pedig Suplyajára (Krajišnik), Dušanovacra, Aleksandrovacra és Ólécre érkeznek.

A románok Bánátba való telepítése főleg a török időkhöz kötődik, és folytatódik 1718. után is. Az osztrák hatalom kezdetben elnézi a románok ideköltözését, akik félnomád életmódot folytatnak, de később azt nézik, hogy ezt korlátozzák és megakadályozzák, különösen azért, mert megbízhatatlanok voltak az 1737-1739-es háborúban, amikor, a törökökkel együtt támadták és fosztogatták a német településeket. Végül Mária Terézia úgy dönt, hogy a Temesvár környéki románokat Becskerek környékére telepíti, azzal a szándékkal, hogy a németekkel közrefogva állandó élőhelyre és folyamatos munkára kényszeríti őket. Így 1767-ben elkezdődött a kisleludi, szakállhási és a széfdini románok áttelepítése két új településre Klekre és Torákra. A kisleludiai Klekre költöztek, a szakállhásiai és a széfdiniek pedig Torákra, de úgy, hogy egyikek a Béga egyik partjára, a másikkal pedig a túloldalra települtek, mert nem túrták egymást (így jött létre Kis és Nagy Torák). Később egyesek más vidékre költöznek innen, hogy állattenyésztéssel foglalkozhassanak, helyükre pedig máshonnan érkező telepések jöttek. A marosi

románokat 1767-ben átköltöztetik Szárcsára (Sutjeska), ugyanebben az évben pedig románok települnek Écskára, Jankahídra (Jankov Most) és Ófalura (Staro Selo). A románoknak széttelepítésének II. József császár vet véget.

A XIX. században a románok betelepítése főleg Dél-Bánátban folyik, a Katonai Határvidék területén. Új telepéseket kap ebben az időben Szárcsa is.

A Bánátban élő zsidók többsége a törökökkel húzódott a Balkánra, 1718-ban. Helyzetüket Bánátban az osztrák uralom alatt számos korlátozás terhelte. Így különféle illetteket kellett, hogy fizessenek, a betelepülésük csak a határtól távol eső vidéken, kizárólag városokban volt engedélyezett. Csak kiskereskedelemmel foglalkozhattak. Ezen korlátozások ellenére, a magyarországi zsidók betelepülésével számuk fokozatosan nőtt.

Helyzetük jelentősen javul II. József császár uralma alatt, akinek a toleranciáról szóló törvényerejű Rendelete (ediktum) rájuk is vonatkozott. Ruházatukon többé nem hordtak sárga színű posztó-jelzést és jogosultak a vezetéknévre, amit úgy vásároltak meg. Saját külön községeikben éltek, elnökkel az élen, és Temesváron bírójuk volt.

Csak 1848-ban válnak egyenrangú polgárokká a személyi és politikai jogok szempontjából. Lehetővé válik számukra a szabad és korlátlan letelepedés az ország bármely városában és falvában. A kereskedelem mellett kezdenek kitűnni a szabad foglalkozások (orvosok, ügyvédek) terén, de iparosokként is.

Becskereken a zsidóközség 1852. óta létezett, akár csak a zsinagóga. Az új zsinagógát 1895-ben építették.

A zsidóközség élete ezen a vidéken a második világháború kitörésével, erőszakos módon szűnt meg. A nácik mindjárt megkezdték a zsidók alapvető jogainak a korlátozását. Becskereken az első áldozat Elek Viktor a cukorgyár tulajdonosa volt. A zsinagógát lerombolták, augusztusig pedig csaknem az összes zsidót a bíróság és jelenlegi mezőgazdasági iskola épületébe gyűjtötték, ahonnan dereglyével augusztus 18-án legnagyobb részüket Belgrádba szállították, a Banjicara és a Vásárcsarnokba, ahol 1942-ig csaknem mindegyiküket kivégezték.

A nagybecskereki zsidóközség munkáját 1994-ben újították fel.

A romák (cigányok) Indiából származnak, ahonnan 1400. előtt indultak Nyugatra, és szétterjedtek egész Európában, ahol különféle néven ismerik őket. Hagyományos életformájuk nem írható le nomádnak, mert nem volt jószáguk, sem állandó foglalkozásuk, hanem időnként foglalkoztak kovácsmesterséggel vagy famegmunkálással, jóslással, zenével. Helyzetük végtelenül szabályozatlan volt, mert a helyi hatalom tiltotta a letelepedésüket, de a lakosság sem fogadta be őket.

Csak Mária Terézia tette meg az első kísérletet arra, hogy állandó helyre telepítse őket, hogy egy tisztességes foglalkozásra bírja őket, mint ahogy azt az 1761-ben kiadott rendeletében áll. A meggyűlölt cigány elnevezést neubauer-ra kellett volna váltani, és arra kényszeríteni őket, hogy falvakban telepedjenek le, és mezőgazdasággal foglalkozzanak. Mivel ez nem hozott eredményt, egy olyan rendeletet hozott, amellyel be kellett volna tiltani a cigányoknak, hogy egymás közt házasságot kössenek, a gyerekeiket pedig katolikus családokba kellett volna nevelni. De se nem ez, sem a következő hasonló

rendeletek, amelyeket II. József császár ismételt meg, s amelyek célja az volt, hogy a cigányokból kisiparosokat neveljenek, nem hozott eredményt. Ők folytatták a saját csavargó életmódjukat és csak idővel, a saját akaratukból telepedtek le a települések peremrészein, különösen a szerb és a román lakta falvakban, ahol kihasználva a lakosok hiszékenységét kuruzslással, valamint kovács és favágó munkával foglalkoztak.

A német megszállás idején a második világháborúban a romákra csaknem ugyanazok az előírások vonatkoztak, amelyeket a zsidók ellen hoztak meg, de ezek alkalmazásuk rájuk nézve nem volt annyira szigorú, mint a zsidókra. Elsősorban azok estek áldozatul, akiknek, mint vándorcigányoknak nem volt állandó lakhelyük, sem állandó foglalkozásuk.

A szerbek Bánát területén már a korai középkorban jelen voltak, de a nagyobb vándorlásokat, amelyek a szerb középkori állam bukásához kötődtek, részben megkönnyítette az, hogy a szerb despotáknak ezen a vidéken jelentős birtokaik voltak. Bánát török kézre való kerülésének idején (1551-1552) a szerbek már a lakosság többségét képezték, mivel a magyarok zöme északabbra költözött. Ez a helyzet megmaradt egészen a török hatalom végéig. A törökök visszavonulása után a szerbek csaknem egyedüli lakók maradtak ezen az elpusztított és ritkán lakott területen.

A szerbek folytatták az idetelepülést az osztrák hatalom idején is, de ugyanakkor volt ellentétes irányú vándorlás is, vagyis a Törökországba való áttelepülés, akár csak az Oroszországba való migráció. Más nemzetek idetelepülésével a szerbek számbéli fölénye fokozatosan csökken. Helyzetük azonban biztosítva volt, azokkal a kiváltságokkal, amelyeket Leopold császártól kaptak 1690-ben, 1691-ben és 1695-ben, amit később megerősített minden következő osztrák császár.

1849-ben a Magyar Forradalom elfojtásában vállalt szerepükért megkapták a Szerb Vajdaságot, és a Temes-menti Bánátot, de a szerbek ezeken a határokon belül kevesebben voltak a németeknél és a románoknál, többek között azért is, mert az a terület nem foglalta magába a Katonai Határvidéket, ahol szerbek többségben voltak, ugyanakkor megkapták Kelet-Bánátot, ahol pedig a román volt a többségi nemzet.

Az első világháború befejezése után Bánátot felosztották Románia és a SZHSZ Királyság között. A nyugati, relatív szerb többségével a SZHSZ Királyságnak jutott. Az új állam politikai és gazdasági okokból szerb önkénteseket telepít Bánátba, Hercegovinából, Boszniából, Montenegróból és Horvátországból, akik között voltak olyanok, akik Amerikában éltek. Ők az újonnan létesített településekre költöztek, az egykori nagybirtokok területére, amelyek az agrárreform csapása alá estek. Az egész Bánát területén 37 ilyen település jött létre, ebből hét Közép-Bánát területén (Vojvoda Stepa, Karadjordjevo). Ezekre a településekre kerültek szerb optánsok is Romániából és Magyarországról.

Ezen a vidéken még nagyobb betelepítés volt a második világháború utáni években. A német nemzetiségű személyek vagyonának az elkobzását részben arra használták fel, hogy idetelepítsék a Jugoszlávia szegényebb, a háború pusztította vidékeinek lakosságát. Mivel a betelepítéskor elsőbbséget élveztek azok a harcosok, akik a Népfelszabadító Mozgalomhoz tartoztak már 1943. előtt, így ez a kolonizáció elsősorban a boszniai,

hercegovinai és a Horvátország egyes részeiből származó szerb lakosságot ölelte fel, amely addig a partizánmozgalom zömét képezte. A telepések főleg az egykori német többségű, vagy tiszta német településekre költöztek, mint amilyen Közép-Bánátban Suplyaja (Krajišnik), Lazarevo (Lázárföld), Martinica (Lukićevo), Szécsány, Jaša Tomić (Módos).

Rusi u Zrenjaninu

Kada govorimo o Rusima u Zrenjaninu, govorimo o velikoj koloniji Rusa koji su ovamo došli bežeći od haosa revolucije (1920. i 1921. godine). Njih su činili plemstvo (knez Šeremetjev, knez Gagarin, grof Apraksin...), oficirski kadar (admiral Stepanov...), doktori, inženjeri, profesori, umetnici, advokati, geometri, sveštenici, trgovci... Oni su svi imali učešća u razvoju Velikog Bečkereka.

Centar okupljanja ruskih emigranata prvo je bila kafana "Kriger", a posle je otvoren Ruski dom nedaleko od zgrade Županije u ulici Dr Miroslava Tirše. Tu se odvijao ruski društveni život do kraja II svetskog rata.

U gradu je otvoreno u to vreme zabavište i ruska škola u ulici Vojvode Stepe 38, prva učiteljica je bila Mariana N. Šiško.

U gradu je funkcionisala ruska biblioteka koju je osnovao Stepan Fedorovič Klimentov sa bogatim fondom ruskih i stranih knjiga. Pošto je to bila privatna biblioteka menjala je adrese kako se selio njen vlasnik. U Ruskom domu je takođe postojala biblioteka. Obe biblioteke su funkcionisale do kraja II svetskog rata, deo knjiga je odnela sovjetska armija, a ostatak se čuva u Gradskoj biblioteci.

Duhovni život se odvijao u početku u Građanskoj gimnaziji gde su dobijali salu za fizičko. Kao trajno rešenje prvo se razmatralo osnivanje crkve u parku "Plankova bašta", ali iz tehničkih razloga se odustalo. Preuređeni zatvor "Munkač" postaje ruska crkva. 1973. godine zbog izuzetno malog broja Rusa "Ruska bogomolja" se pripaja ženskom manastiru Svete Melanije u Zrenjaninu.

Rusi su imali i veliki uticaj u kulturnom životu Zrenjanina. Tu su stvarali slikari: Lažečnikov, Bicenکو, Šeloumov, Karpov, Mihajlovski i Eliot. Deo slika je u posedu zrenjaninskog Narodnog muzeja, a neke slike su u privatnom vlasništvu Zrenjaninaca. Dramski kružok (koji je uglavnom funkcionisao u Ruskom domu) koji je vodio režiser Nikolaj V. Meljničuk okupljao je glumce i amatere. Česte su bile književne večeri, posle kojih su se organizovale igranke. Muzički život činio je hor, a profesori muzike radili su u školama. Među članovima bečkerečke kolonije bilo je pisaca i pesnika kao što su Nikolaj Petrovič Voronkov, Arkadij Albertovič Špakovski, Viktor Ipolitovič Timinski ...

Interesantno bi bilo navesti i sve ostale koji su činili važan segment života u gradu, ali spisak bi bio podugačak.

Važno je reći da veliki deo Ruske emigracije odlazi posle II svetskog rata i to uglavnom dalje na zapad, manji broj se vraća u SSSR 1948 god. Na ovim prostorima ostao je mali broj Rusa koji su se polako asimilirali. Ostala je da radi samo crkva i to do 1973 god.

Moja sagovornica je potomak ruske porodice Vinogradov. Deda Sergej Agapitavič

Vinogradov i baka Vera Pitrovnina bili su agronomi, a majka Nina Sergejevna Vinogradov - Mikić profesor geografije i astronomije u Gimnaziji. Pošto u gradu živi izvestan broj potomaka nekada velike kolonije, koji većim delom ni ne zna ruski jezik, Marijana želi da okupi i podseti na rusku tradiciju i kulturu. "Najranije detinjstvo sam provela u okruženju kao u ruskoj bajci, među groficama i gospodom, koji su duh carske Rusije sačuvali na svojim policama i požutelim fotografijama".

Stanovanje u Banatu

Razvoj kulture stanovanja na ovim prostorima tekao je u dva smera. Gradska kuća imala je svojim stanovnicima pre sve ga pruži udobnost i kao takva svakako je bila podložnija evropskim uzorima i važećoj modi, posebno sa porastom standarda.

Seoska kuća je pored stambene imala i jasnu ekonomsku funkciju; svojim vlasnicima je pružala prostor, kako za stanovanje, tako i za bavljenje njihovom glavnom delatnošću, poljoprivrednom proizvodnjom. Svakako da je zbog toga morala biti posebno prilagođena i prostoru u kome se razvijala. Za nekih vek ili vek i po, pređen je ogromni put od najjednostavnijih i najprimitivnijih mesta za stanovanje do složenih kuća koje su bile jedinstvene ekonomske celine, ali koje su svojim vlasnicima pružale i deo udobnosti i luksuza koje se uglavnom vezuju za život u gradu. Znatnim delom ovaj razvoj ide u zaslugu austrijskih državnih vlasti, koje su pažljivo i detaljno propisivale izgled kolonističkih kuća i naselja, koje će postati i uzor na koji će se ugledati svi narodi na ovim prostorima.

Najstariji oblik seoskih kuća predstavljaju zemunice, zatim poluzemunice, kolibe i putrike. U ovakvim kućama živeli su starosedeci, uglavnom Srbi i Rumuni. Ovakve su bile i kuće koje su oni gradili za prve nemačke koloniste. Do prvog planiranja naselja, ali i kuća za koloniste dolazi u vreme Terezijanske kolonizacije. Po ovom planu naselja su imala da budu pravi, ili malo izduženi kvadrati, sa povećim trgom u sredini za hram i javne zgrade, sa ušorenim kućama, pravim uzdužnim i poprečnim ulicama i sa po jednim bunarom na svaku ulicu. Glavne ulice su imale da budu široke 18 do 20 hvati, a sporedne 6 do 8 hvati, radi lakšeg prometa i lokalizovanja vatre u slučaju požara. Po ovom planu trebalo je urediti i srpska i rumunska sela razbijenog tipa. Front kuće imao je da bude okrenut ulici, a štale i šupe trebalo je da budu u produženju kuće u dvorištu, kako se u slučaju požara vatra ne bi širila na druge kuće. Iz istog razloga, razmak između kuća bio je devet hvati. Svaka kuća je trebalo da ima vrt za voće i povrće, a selo svoje šume, vrbake, dudare. Pored drumova i na utrinama je trebalo zasaditi dudove za hlad i gajenje svilene bube. Atari sela podeljeni su na tri dela, za proletnju setvu, za letnju setvu i ugar, odnosno ispašu.

Po tako utvrđenim planovima isprva su građene brvnare, a potom kuće od naboja ili čerpića, sa zabatom od pruća ili dasaka prema ulici. Sa ulice se nalazila jedna soba, a iz dvorišta kuhinja i komora. U sobi se nalazila peć, a u kuhinji otvoreni dimnjak zidan od blata, kasnije od čvrstog materijala. Krov je bio od trske, ševara ili šindre, malo isturen

preko zabata. Soba sa ulice je imala jedan prozor sa zelenim šalom od drvene ploče, ukrašenim sa unutrašnje strane lalama ili drugim cvećem. Soba je imala i prozor prema dvorištu, kao i komora, a kuhinja je prema dvorištu imala vrata od donjeg i gornjeg krila.

U doba Josifa II sela su bila primetno veća i bolje uređena, a kuće uglednije. Pod jednim krovom sada su se nalazile i štala i šupa, a vrt je bio po strani. Kuća je bila dugačka 11 hvati, a široka 3 hvata, visoka 8 šuha. Dimenzije dvorišta su bile 50 hvata u dužinu i 15 hvata u širinu. Kod vrta je bio bunar, a na kraju dvorišta, pod krovom, nužnik. Između sobe i komore je otvoreno ognjište sa dimnjakom. Šporeta nije bilo, a peć se zimi unosila u sobu i komoru.

U XIX veku naselja se osnivaju i na višim terenima, lesnim zaravnima, što je omogućeno kopanjem dubljih, arteskih, bunara. Ta naselja ispresecana su mnogim uzdužnim i poprečnim ulicama, a pored puteva iskopani su jendeci iz higijenskih razloga i radi sušenja puteva.

Sve je vidljivije materijalno blagostanje nemačkog življa, koje poseban izraz ima u razvijanju novih stilova gradnje kuća, dok su srpske i rumunske kuće još donekle stare putrike ili kuće od pletera i trske sa jednim unutrašnjim prostorom i ognjištem. Kuće su sada mnogo većih dimenzija i od čvrstog materijala, opeke i crepa. Sobe i nusprostorije su veće i bolje osvetljene, a staje odvojene od kuća u dvorištima. Ognjište sada zamenjuje štednjak, dok se u sobama zidaju pećke. Ove kuće karakteriše otvoreni hodnik u koji vode vrata sa ulice, koja su uvučena sa dva - tri stepenika. Zato se nazivaju Gangtürhäuser ili Laubenganghäuser.

U drugoj polovini XIX veka počinju se graditi kuće uzdužnog tipa paralelno sa ulicom, sa poprečnim produženjem za štale i šupe, tzv. Langhaus, opet prvo kod Nemaca, dok su srpske, rumunske i mađarske kuće još dugo ostale poprečne, zabatske. Krajem XIX veka oni bogatiji prelaze na gradski tip kuće (Querhaus), sa dvokrilnom kapijom na sredini kuće, pa čak i na vile (Willenhaus). Nemačke kuće imaju i manju kuću u dvorištu, u koju prelaze roditelji kada se najstariji sin oženi i preuzme domaćinstvo i glavnu kuću.

Kako napreduju ovi stilovi gradnje, menja se i izgled prednjeg dvorišta i ono biva sve više zatvoreno. Konačno, ono biva potpuno ograđeno kućom i popločano opekama, a iza njega se nalazi guvno za ambar, kotarku, svinjac, slamu, plevu i tuluzinu. Iza guvna se nalazi vrt.

Locuirea în Banat

Evoluția culturii locuirii în aceste spații geografice s-a ramificat în două direcții. Casa orășanească (urbană) avea sarcina să le ofere locuitorilor săi, în primul rând, confort și din acest motiv susceptibilă modelelor europene și modei valabile, mai ales prin avansarea standardului de viață.

Casa sătească (rurală), alături de funcția de domiciliere avea și o funcție economică bine definită, astfel că trebuia să le ofere proprietarilor atât spațiu de locuire, cât și condiții de practicarea activităților lor de bază, deci a producției agricole. Evident că din acest motiv

era neapărat nevoie să fie adaptat și spațiului în care a avansat modul de construcție. Pe parcursul a aproximativ unui secol, a unui secol și jumătate, a fost parcurs un drum enorm și anume acela de cele mai simple și mai primitive spații de domiciliere și până la case complexe care constituiau ansambluri economice unice, dar care le ofereau proprietarilor lor și o parte din confortul și luxul caracteristic vieții la oraș. Un merit deosebit și considerabil cu privire la o astfel de dezvoltare le aparține autorităților de stat austriece care au reglementat prin legi și cu o deosebită atenție aspectul pe care trebuia să-l aibă casele și așezările coloniștilor șvabi, acestea devenind modele pe care le vor urma toate popoarele din aceste regiuni.

Cele mai vechi înfățișări ale caselor rurale erau acelea de bordei, apoi de semibordei, colibă și "putrica" zis în l. sârbă. În astfel de case trăiau băștinașii, mai ales sârbii și românii. Așa arătau și casele pe care le-au construit ei pentru primii coloniști germani. La prima planificare a localităților, dar și a caselor pentru coloniști se ajunge în perioada colonizării "tereziene", deci a Mariei Terezia. În acord cu acest plan, așezările trebuiau să fie drepte, ca și patratele puțin prelungite, cu o piață mai mare în mijlocul satului, pentru biserică și clădirile de interes obștesc, cu case bine aranjate în străzi, cu străzi drepte atât pe lungime cât și pe lățime și cu câte o fântână pentru fiecare stradă. Străzile principale trebuiau să aibă o lățime de 18 până la 20 de stânjani (aproape 40 m.) iar cele secundare 6 – 8 stânjani, în vederea facilitării circulației și a localizării mai ușoare a focului în caz de incendiu. Conform acestui plan era nevoie să fie aranjate satele sârbești și românești mai dezvoltate. Frontul (fațada) casei trebuia să fie întors spre stradă, iar grajdurile și șoproanele situate în prelungirea casei, în curte, pentru ca, în caz de incendiu, focul să nu se întindă spre alte domiciliu. Tot din acest motiv distanța dintre case era de nouă stânjani. Fiecare casă trebuia să aibă grădină de fructe și legume, iar satul, în proprietate, păduri, plantații de salcii și duzi. Pe lângă drumuri și pe pășuni trebuia să fie plantați duzi pentru umbră și creșterea viermilor de mătase. Hotarele satelor erau împărțite în trei părți: pentru semănătura de primăvară, pentru cea de vară și pentru pășuni.

Potrivit unui astfel de plan stabilit în prealabil au fost construite casele din "bârnă", deci lemn, apoi cele cu ziduri din pământ bătut, de chirbici îngrădiți cu nuiiele sau cu scânduri dinspre stradă. Înspre stradă se afla o cameră iar la intrarea din curte bucătăria și cămara. În cameră era cuptorul, iar în bucătărie coșul deschis, construit din pământ, mai târziu din material ceva mai trainic. Acoperișul era din trestie, rogoz sau șindrulă. Camera dinspre stradă avea o fereastră cu ramă verde din placă de lemn care, la rândul ei, era împodobită în partea interioară cu lalele sau cu alte flori. Camera avea fereastră spre curte, ca și cămara, iar bucătăria avea ușă spre curte, construită din două aripe – cea de sus și cea de jos.

În perioada domniei lui Iosif al II – lea satele erau substanțial mai mari și mai bine aranjate, iar casele mai arătoase. Sub acelaș acoperiș se aflau atunci și grajdul și șopronul, iar grădina mai la o parte. Casa avea o lungime de 15 stânjani, lățimea de 3 stânjani, înălțimea acesteia fiind de 8 șucuri. Dimensiunile curții aveau o lungime de 50 stânjani, lățimea fiind de 15 stânjani. Lângă ușă era săpată fântâna, iar la capătul curții construit cu acoperiș closetul. Între cameră și cămară era situată vatra deschisă cu coș. Mașini de gătit nu existau, iar cuptorul se introducea iarna în cameră și cămară.

În secolul XIX așezările se înființază și pe terenuri mai înalte, pe platouri de les, ceea ce a făcut posibilă săparea fântânilor arteziene mai adânci. Aceste așezări erau întretăiate de străzi pe lungime și pe lățime, iar pe lângă drumuri erau săpate canale (șanțuri) din motive de ordin igienice și pentru uscarea drumurilor.

Se face tot mai vizibilă bunăstarea materială a populației germane, care se orientează spre dezvoltarea noilor stiluri de construcție în timp ce casele sârbești și românești rămân la împletituri din trestie, cu un singur spațiu interior și cu vatră. Casele au acum dimensiuni mai mari și sunt construite din material durabil – cărămidă și țiglă de acoperiș. Camerele și spațiile adiacente devin mai mari și luminoase, iar grajdurile detașate de case, în curte. Vatra este acum înlocuită de mașina de gătit, în timp ce în camere se construiesc cuptoare. Respectiv casele se caracterizează și prin coridoare deschise în care se poate intra sau ieși printr-o ușă în fața căreia sunt două - trei trepte. Din acest motiv au fost numite Gangturhauser sau Laubenganghauser.

În cea de-a doua jumătate a secolului XIX se construiesc case de tip longitudinal, deci paralele cu mersul străzii, cu prelungiri pentru grajd și șoproane zise Langhaus. Acest fapt se întâmplă, desigur, la germani în timp ce casele sârbești, românești și maghiare rămân mult timp așa cum erau. Spre sfârșitul secolului XIX, cei ceva mai bogați, se orientează spre modelul orășnesc de construcție (Querhaus), cu poartă din două părți la mijlocul casei, ba chiar și la casele de odihnă (Willenhaus). Gospodăriile nemțești dispun de case mai mici în curte, în care se instalează părinții atunci când se căsătorește băiatul cel mai vârstnic, acesta preluând gospodărirea și casa principală.

În dependență de avansarea acestor modeluri de construcție, se micșorează aspectul curții din față, aceasta devenind tot mai mult închisă. În fine, curtea devine pe deplin îngrădită spre stradă fiind podită cu cărămidă, pentru ca după curte să fie aria, hambarul, cocina, plevăria și adăpostul de tului. În dosul acestora urma grădina.

Višejezičnost

Multikulturalnost kao svoju bitnu odliku ima višejezičnost. Do Drugog svetskog rata višejezičnost se podrazumevala kao način življenja. Veliki deo stanovništva Banata je, osim svog maternjeg, znao i neki od jezika kojim su govorili njegovi susedi, prijatelji, suseljani. Osim tog komunikacijskog nivoa, koji je činio svakodnevicu sve do velikih promena izazvanih ratom, postojalo je tada i razvijeno obrazovanje na različitim jezicima. Situacija na planu obrazovanja menjala se u zavisnosti od spoljno - političke situacije, pa je sve do uvođenja šestojanuarske diktature 1941. postojalo obrazovanje na mađarskom jeziku u bečkerečkoj gimnaziji. Posle oslobođenja deset godina su paralelno postojale posebne gimnazije na srpskom i mađarskom jeziku, da bi se 1955. sistem srednjeg obrazovanja reorganizovao osnivanjem tri gimnazije sa pojedinim odeljenjima na mađarskom jeziku. Situacija sa obrazovanjem na manjinskim jezicima je takva i danas. Gde god postoji za to mogućnost država otvara posebna odeljenja na nekom od manjinskih jezika.

Posle 1945. godine nestaje javna upotreba nemačkog jezika zajedno sa ubijenim Jevrejima i proteranim, odnosno logorisanim, Nemcima. Nemački se više nije mogao čuti na ulicama, u radnjama, ni po kućama u Srednjem Banatu. Za razliku od ranijih vremena, tokom poslednjih decenija sve više nestaje stvarna višejezičnost u javnom životu, sa izuzetkom naseljenih mesta u kojima pripadnici nacionalnih manjina čine većinu stanovništva. Sve ređe na ulicama, u prodavnicama, u pozorištu, prolaznik može čuti razgovor na mađarskom, rumunskom ili slovačkom jeziku.

Što se tiče službene upotrebe jezika, ona se menjala u zavisnosti od okolnosti; na primer, u vreme Srpske Vojvodine (1849 – 1860) u službenoj upotrebi je bio samo nemački jezik. Posle pretvaranja Habsburške Monarhije u Austro - Ugarsku 1867. godine mađarski jezik sve više zauzima prostor službene upotrebe.

U današnjoj Vojvodini u 38 (od ukupno 45) opština je pored srpskog jezika u službenoj upotrebi i neki od pet jezika nacionalnih manjina, a to su mađarski, slovački, rumunski, rusinski i hrvatski. Dakle, u Vojvodini postoji službena upotreba ukupno šest jezika. To znači da se građani mogu obraćati sudovima, policiji, lokalnim vlastima na svom maternjem jeziku, da na njemu mogu dobijati različita zvanična dokumenta (presude, rešenja, izvode iz matičnih knjiga, lične karte). I pored postojanja ove mogućnosti, manjinski jezici se ipak sve manje koriste u službenoj komunikaciji. Od pre nekoliko godina ističu se i višejezične table na ulazima u naseljena mesta sa tradicionalnim nazivima tih mesta, a sve vreme su višejezične table bile istaknute na zgradama sudova i opština.

U Srednjem Banatu najviše jezika u službenoj upotrebi ima Grad Zrenjanin (4), za njim sledi opština Žitište (3), a po dva službena jezika postoje u opštinama Nova Crnja, Novi Bečej i Sečanj.

Zrenjaninska opština spada u svega četiri vojvođanske opštine, u kojima su u službenoj upotrebi čak četiri jezika. Pored većinskog, srpskog jezika ovde se još koriste tri manjinska jezika: mađarski, slovački i rumunski.

Žitište je jedna od deset vojvođanskih opština, u kojima su u službenoj upotrebi tri jezika. Pored većinskog, srpskog, jezika ovde se još koriste dva manjinska jezika: mađarski i rumunski.

U opštinama Nova Crnja i Novi Bečej u službenoj upotrebi je osim srpskog i mađarski kao manjinski jezik, a u opštini Sečanj rumunski jezik.

Biblioteke

Biblioteke postoje u svim opštinama Srednjebanatskog okruga. Najvećim bibliotečkim fondom od blizu 150.000 knjige raspolaže Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin. Po veličini bibliotečkog fonda slede Narodna biblioteka Novi Bečej sa preko 60.000 naslova, Biblioteka Branko Radičević u Žitištu sa približno isto toliko naslova i Narodna biblioteka Đura Jakšić sa sedištem u Srpskoj Crnji, koja poseduje blizu 40.000 knjiga.

Knjige na jezicima nacionalnih manjina postoje u svim bibliotekama, a najzastupljenije su knjige na mađarskom jeziku. Biblioteka u Zrenjaninu poseduje više od 15.000 knjiga na manjinskim jezicima: mađarskom, slovačkom, rumunskom, nemačkom, rusinskom, romskom, hrvatskom... Okvirno 30% bibliotečkog fonda biblioteke u Novom Bečeju je na jezicima nacionalnih manjina, odnosno na mađarskom jeziku (postoje i 2-3 knjige na romskom). Biblioteka ima tri ogranaka u Kumanu, Novom Miloševu i Bočaru. Biblioteka u Žitištu poseduje blizu 10.000 knjiga na mađarskom i 5.000 knjiga na rumunskom jeziku. Ovaj podatak se odnosi samo na sedište biblioteke, koja ima i 11 ogranaka po naseljenim mestima. Ogranak u Torqu poseduje 7.000 knjiga, od kojih je okvirno 6.000 na rumunskom jeziku. Ogranak u Novom Itebeju ima preko 5.000 knjiga, a skoro sve su na mađarskom jeziku. Ogranak u Hetinu otvoren je 2008. godine. Ogranke ima i Narodna biblioteka Đura Jakšić. Sedište je u Srpskoj Crnji, a ogranci u Aleksandrovu, Novoj Crnji, Vojvodi Step i Radojevu. U sedištu biblioteke skoro da i nema knjiga na manjinskim jezicima. U ogranku u Novoj Crnji ima oko 4.000 knjiga, od kojih je svaka osma na srpskom, a sve ostale su na mađarskom jeziku.

Najstarije knjige na jezicima nacionalnih manjina, koje poseduju ove biblioteke, izdate su krajem XIX veka. Kada je žitištanska biblioteka u pitanju, najstariji primerici na mađarskom jeziku nalaze se u ogranku u Novom Itebeju i objavljeni su 1885. i 1895. godine. U biblioteci u Srpskoj Crnji postoji desetak starih knjiga. Na mađarskom jeziku je najstarija enciklopedija iz 1898. godine, a na srpskom biblija iz 1880-1890. Najstarije knjige na mađarskom jeziku u novobečejskoj biblioteci su leksikoni Palas iz 1900. i Reve iz 1911. godine.

Nabavka knjiga na jezicima nacionalnih manjina je uglavnom redovna, posebno kada su u pitanju knjige na mađarskom jeziku. Knjige se kupuju ili dobijaju na poklon. Manjak novčanih sredstava se ne javlja kao problem, ali se javlja ponuda. Na našem tržištu nema mnogo knjiga na manjinskim jezicima, a biblioteke ne mogu da nabavljaju knjige iz inostranstva. Ponuda je još manja kada su u pitanju knjige na rumunskom jeziku. Kupuju se školske i dečije knjige, enciklopedijska izdanja, poezija, dela savremenih pisaca...

Godine 2007. bibliotečki fond u Žitištu je obogaćen sa blizu 1.300 knjiga, od čega je preko 1.000 knjiga na srpskom, 80-tak na mađarskom i 60 na rumunskom jeziku. Ogranak biblioteke Đura Jakšić u Novoj Crnji je 2007. godine u svom fondu imao preko 3.500 knjiga, a 2008. preko 4.000, što znači da je fond uvećan za više od 500 knjiga. Minimalna godišnja obavezna nabavka knjiga je u ovoj biblioteci premašena za približno tri puta. Ovaj podatak je utoliko značajniji s obzirom na to da je velika većina knjiga na mađarskom jeziku.

Broj članova biblioteka, koji su pripadnici nacionalnih manjina, varira i nije uvek poznat. U zrenjaninskoj biblioteci pripadnici nacionalnih manjina čine oko 20% članstva, što premašuje procenat udela manjinskog stanovništva u Zrenjaninu. Biblioteka u Žitištu ima preko 1.500 upisanih članova, a tačan broj članova pripadnika nacionalnih manjina se ne zna. Ogranak u Novom Itebeju ima 50-ak članova i svi su pripadnici mađarske manjine. Ogranak u Torqu ima 30 članova, a etnička struktura je ujednačena (Srbi i Rumuni). U ogranku u Banatskom Dvoru ima 40 članova (etnička struktura naselja je otprilike ujednačena, polovina stanovnika mađarske, a polovina srpske nacionalnosti), u Tordi ima

oko 100 članova (pretežno mađarsko stanovništvo), u Hetinu oko 20 članova (pretežno mađarsko stanovništvo). Jedna trećina članova novobečejske biblioteke su pripadnici nacionalnih manjina. Ne zna se broj članova biblioteke u Srpskoj Crnji koji su pripadnici nacionalnih manjina.

Praksa redovnog uzimanja knjiga na jezicima nacionalnih manjina postoji u svim bibliotekama. Ona uzrokuje dalje širenje fonda knjiga na manjinskim jezicima. Stiče se utisak da bibliotečki fond najviše koriste učenici osnovnih i srednjih škola, a najčešće pozajmljuju lektire. Nakon njih se kao redovni korisnici usluga biblioteka javljaju penzioneri.

Književne večeri na jezicima nacionalnih manjina se ne organizuju u svim bibliotekama, na primer u zrenjaninskoj biblioteci. Kada je žitištanska biblioteka u pitanju, one se ne organizuju u sedištu već u Tordi i Torku. U pitanju su književne večeri na mađarskom i rumunskom jeziku. U biblioteci u Torku su do sada imali dva gostovanja iz Rumunije. Godine 2000. posetilo ih je desetak pesnika koji pišu banatskim dijalektom. U ogranku u Novom Bečeju nema prostora za organizaciju ovakvih događaja pa se oni dešavaju u školi. U Novom Bečeju se organizuju književne večeri na manjinskim jezicima, pri čemu se aktivno saraduje sa KUD-ovima nacionalnih manjina, na primer sa KUD-om Jokai Mor, kome je biblioteka donirala određeni broj knjiga na mađarskom u cilju stvaranja jedne male biblioteke za nacionalne manjine. Godine 2007. se, na primer, u okviru kulturne manifestacije Leto u avliji Narodne biblioteke u Novom Bečeju ljubiteljima poezije predstavio pesnik Ištvan Sekereš, koji stvara na mađarskom jeziku. Književne večeri na manjinskim jezicima se trenutno ne organizuju u biblioteci u Srpskoj Crnji, ali se planira organizovanje 1 - 2 književne večeri na mađarskom jeziku u Novoj Crnji tokom ove godine. Za 2009. su u planu i susreti sa književnicima iz Rumunije i Mađarske.

Nije na odmet na kraju navesti zanimljivosti o nekim bibliotekama Srednjebanatskog okruga. Prve biblioteke u Novom Bečeju osnovane su 1838. godine. Osnovane su pod nazivom Kasine, a posedovale su knjige na srpskom, mađarskom i nemačkom jeziku. Godine 1956. njihovi fondovi su objedinjeni. Biblioteka je često menjala prostor da bi 1989. godine dobila svoju zgradu, u kojoj se sada nalazi i izuzetno bogata zavičajna zbirka sa oko 700 plakata na srpskom i mađarskom jeziku.

Muzika

Muzika je najstarija umetnost ljudske civilizacije. Proizašla je iz osnovne ljudske potrebe za lepim. Nastala je u trenutku kada je prvi čovek pokušao da sebi i svojim saplemenicima iskaže svoja trenutna osećanja i da podeli svoje najintimnije misli. Održala se sve do danas i razvila u mnogo pravaca, žanrova, ima veliku ulogu u raznim aspektima života ljudi.

Muzika Srednjeg Banata

Muzika Banata karakteristična je po zvuku tamburica, ali je u muzičkoj kulturi takođe prisutno i horsko pevanje i stari srpski instrumenti, gajde i frule.

Prema rečima profesora muzike, Vladimira Prvulovića, muzika srednjeg Banata počinje da se razvije još u XVII veku, sa velikom seobom naroda, kada dolazi da mešanja kultura, muzike, jezika, običaja raznih naroda (Srba, Mađara, Slovaka, Rumuna, Roma, Nemaca...). Muziku odlikuje široka i stabilna melodijska linija, sa puno prokomponovanih muzičkih formi. Raspevanost se ogleda u smirenosti, a melodijska linije je laka za sviranje i pevanje. Srbi su odnegovali tip panonske muzike, gde su tamburaši i orkestri alfa i omega. Zbog mešanja naroda i kultura muzika je tokom vremena poprimila nove osobine, kao što su melodična, jasna i pregledna harmonija i mali broj modulacija. Instrument koji je kasnije donet iz Nemačke je harmonika, koja svakako igra značajnu ulogu u muzici srednjeg Banata.

Zrenjanin

Od 1862. godine, kada je osnovano prvo pevačko društvo u Zrenjaninu, Srpsko crkveno pevačko društvo, do danas, u razdoblju od oko 250 godina, na teritoriji Zrenjanina postojalo je preko 30 pevačkih i drugih muzičkih društava zastupljenih, kako u nižim društvenim slojevima, verskim zajednicama, udruženjima zanatlija, tako i u visokim društvenim slojevima. Jedno od najistaknutijih društava je Gradski duvački orkestar, koji postoji od 1973. godine i sve do danas nizao je mnogobrojne uspehe, među kojima je 9 zlatnih plaketa na Vojvođanskom festivalu orkestar, a organizator je Međunarodnog festivala muzike i igre.

Pored Srpskog crkvenog pevačkog društva i Gradskog duvačkog orkestra, u istoriji muzike Zrenjanina spominju se: Veliki orkestar Steve Konstantinovića, Velikobečkerečko pevačko društvo, Crkveno-pevački hor, Duvački orkestar Vatrogasnog društva, Velikobečkerečko filharmonijsko društvo, Sokolsko društvo Matica, Železničko muzičko društvo, Orkestar vojne muzike 25. pešadijskog puka, Muzičko društvo Dragutina Fišera, Ratarsko pevačko društvo, Dečiji štrajh-orkestar, Pevački hor Mađarskog kulturno-umetničkog društva, Učiteljsko pevačko društvo, Gradski hor i orkestar, Mešoviti hor Koča Kolarov, Mešoviti hor Josif Marinković, crkveni horovi, kulturno-umetnička društva kao i sama Muzička škola Josif Marinković i mnogi pojedinci, solisti.

Novi Bečej

Jedan od najznačajnijih Novobečejaca iz oblasti muzike svakako je kompozitor i dirigent Josif Marinković, koji se rodio u Vranjevu (Novi Bečej) 1851. Orguljašku školu završio je u Pragu, a kasnije stručne studije u Beču. Radio je kao dirigent, horovođa, nastavnik muzike, a u isto vreme komponovao sve do svoje smrti (dela: Hej, trubaču, Junački poklič; dela posvećena raznim događajima: proslava povodom petstogodišnjice Kosovske bitke, prenos posmrtnih ostataka Vuka Karadžića, Oslobođenje Svetozora Miletića i dr.) Komponovao je horsku muziku i solo – pesme. Veliki doprinos dao je stvaranju srpskog nacionalnog stila u umetničkoj muzici.

Danas u blizini njegove rodne kuće u Vranjstvu se nalazi osnovna škola, koja nosi njegovo ime. Takođe širom Srbije mnoge škole, najčešće srednje muzičke škole, i horovi nose njegovo ime (Srednja Muzička Škola u Zrenjaninu, npr.).

Jedna od najznačajnijih manifestacija posvećena Josifu Marinkoviću su Obzorja na Tisi, koja se svake godine održavaju u Novom Bečeju, tradicionalno već 17 godina. Obzorja su takmičarskog karaktera, ali pored takmičarskog dela, najistaknutiji solo pevači Srbije na revijalnom delu pokazuju svoja umeća. Prvi Novobečejac koji je nastupao na Obzorjima je Filip Slavković.

Žitište

Crkveni hor Armonija iz Velikog Torka postoji već 118 godina i važi za jedno od najstarijih muzičkih društava na teritoriji Vojvodine. Upravo 2008. godine obeleženo je 118 godina njegovog postojanja. Uz učešće velikog broja vernika i gostiju iz Torka, Žitišta, Vršca, Zrenjanina, Novog Sada i Rumunije održana je svečanost u hramu Svetog velikomučenika Georgija u Velikom Torku sa velikom svetom liturgijom.

Manifestacija Itebejski zimski susreti se održava tradicionalno već 28 godina u Novom Itebeju i na njoj nastupaju kulturno-umetnička društva iz Vojvodine i cele Srbije.

Svakog januara u Banatskom Karađorđevu održavaju se Karađorđevačka prela koja neguju banatske običaje i podstiču decu i mlade da se bave kulturom, muzikom i tradicijom srednjeg Banata.

Hudba

Hudba je najstarije umenie ljudske civilizacije. Vznikla zo základnej ľudskej potreby po peknom. Vznikla vo chvíli keď sa prvý človek pokúsil sebe a svojim rodokmeňom vyjadriť svoje city a podeliť sa o najintímnejšie myšlienky. Zachovala sa až do dnes a rozvetvila sa do mnohých smerov, žanrov, má veľkú úlohu v rôznych aspektoch života ľudí.

HUDBA STREDNÉHO BANATA

Hudba Banata je charakteristická po zvuku tambúr, ale je v hudobnej kultúre taktiež prítomné aj chórové spievanie a staré srbské inštrumenty, gajdy a pišťaly.

Ako hovorí profesor hudby, Vladimír Prvulović, hudba stredného Banatu sa začína rozvíjať ešte v XVII storočí, s veľkým sťahovaním narodov, keď prichádzalo do spolunažívania narodov (Srbov, Maďarov, Slovákov, Rumunov, Romov, Nemcov...). Hudba sa vyznamenáva širokou a stabilnou melodickou liniou, z mnohými prekomponovanými hudobnými formami. Melodickosť sa odzrkadľuje spokojnosťou, a melodická linia je ľahká na spievanie a na hranie. Srbi vytvorili tip panonskej hudby, v ktorej sú hudobníci s tamburou a orchestry alfa a omega. V dôsledku spolunažívania narodov a kultúr, aj hudba v priebehu času prijala nové vlastnosti, ako sú melodická, zreteľná a prehľadná harmónia a malý počet modulácií. Inštrument, ktorý bol neskoršie

prinesený z Nemecka je harmonika, ktorá má významnú úlohu v hudbe stredného Banatu.

ZRENJANIN

Od 1862 roku, kedy bol založený prvý spevácky spolok v Zrenjanine, Srbský cirkevný spevácky spolok, do dnes, v období od asi 250 rokov, na území Zrenjanina existovalo viac ako 30 speváckych spolkov, ktoré mali členov ako z nižších spoločenských vrstiev, nábožebných spoločností, remeselníckych združení, tak aj z vyšších spoločenských vrstiev. Jeden z najvýznamnejších spolkov je Mestský dychový orchester, ktorý pôsobí od 1973 roku a až do dnes, hromadil úspechy, medzi ktorými sú aj 9 zlatých listín na Vojvodinskom festivale orchestrov, a organizator je Medzinárodného festivalu hudby a tancov.

Okrem Srbského cirkevného speváckeho spolku a Mestského dychového orchestra, v dejinách hudby v Zrenjanine spomínajú sa: Veľký orchester Stevu Konstantinovića, Veľkobečkerečský spevácky spolok, Cirkevno-spevácky chór, Dychový orchester Hasičského družstva, Veľkobečkerečský filharmonický spolok, Sokolský spolok Matica, Železničský muzický spolok, Orchester vojnej muziky 25. pešiackého pluku, Muzický spolok Dragutína Fišera, Sedliacky spevácky spolok, Detský štrajch-orchester, spevácky chor Maďarského kulturno-umeleckého spolku, Učiteľský spevácky spolok, Mestský chor a orchester, Zmiešaný chór Koča Kolárov, Zmiešaný chór Josif Marinković, cirkevné chóry, kulturno-umelecké spolky ako aj samá Muzická škola Josif Marinković a mnohí jednotlivci a solisti.

NOVÝ BEČEJ

Jeden z najvýznamnejších Novobečejcov z oblasti hudby je určite skladateľ a dirigent Josif Marinković, ktorý sa narodil vo Vranjeve (Nový Bečej) 1851. Školu pre orgány skončil v Prahe, a pozdejšie odborné štúdium vo Viedni. Pôsobil ako dirigent, chórovodca, učiteľ hudby, a v istom čase komponoval až do smrti (diela: Hej, trubač, Junácke zvolanie, diela venovaná rôznym udalostiam: oslava patstoročnice Kosovského boja, prekladanie posmrtných pozostatkov Vuka Karadžića, Oslobodenie Svetozara Miletića a i.). Komponoval chórsku hudbu a solo piesne. Veľký príspevok dal k vytváraniu srbského národného štýlu v umeleckej hudbe.

Dnes sa v blízkosti jeho rodného domu vo Vranjeve, nachádza základná škola ktorá je pomenovaná jeho menom. Taktiež po celom Srbsku mnoho škvol, najčastejšie stredné hudobné školy, a chóry menujú sa jeho menom (Stredná Hudobná škola v Zreňanine, npr.).

Jedna z najvýznamnejších manifestácií venovaná Josifovi Marinkovićovi sú Obzorja na Tisi, ktorá sa každý rok koná v Novom Bečej, tradične už 17 krát. Obzorja majú závodniarsky ráz, ale okrem závodenia, najvynikajúcejší sólo speváci zo Srbska v revijalnej časti prezentujú svoje umenie. Prvý, z Nového Bečaja, ktorý bral účasť na Obzorjach je Filip Slavković.

ŽITIŠTE

Cirkevný chór Armonia z Veľkého Torka existuje už 118 rokov a platí ako jeden z najstarších hudobných spolkov na území Vojvodiny. Práve 2008 zaznamenané je 118 rokov jeho existovania. Za účasti veľkého počtu veriacich a hostí z Torka, Žitišťa, Vršca, Zrenjanina, Nového Sadu a Rumunska konala sa slávnosť v chráme Svätého veľkomučeníka Georgija vo Veľkom Torku s veľkou svätou liturgiou.

Manifestácia Itebejské zimné stretnutia sa konajú tradične už 28 rokov v Novom Itebeji a na stretnutiach berú účasť kulturno-umelecké spolky z Vojvodiny a celého Srbska.

V januari sa v Banatskom Karađordevu konajú Karađordevské priadky, ktoré pestujú zvyky z Banatu a pospešujú mladých aby sa zaoberali kultúrou, hudbou a venovali sa tradícii stredného Banatu.

Slikarstvo

Zrenjanin XIX i XX veka oslikava život različitih kultura, a bogato slikarstvo i stvaranje tog vremena pokazuje njihovo međusobno poštovanje, toleranciju i uzajamno prožimanje. Srpski, mađarski i nemački umetnici dokazali su da mogu da žive i rade zajedno. Sa nekom urbanom otmenošću preuzimane su i prihvatane u gradu na Begeju umetničke poruke Evrope. Konačno je za slikarsko stvaranje, razbuđena i radoznalost bečkerečkog naroda. Bio je to grad koji je već sasvim dobro razumevao važnost umetničke izložbe kao društvenog čina.

Dimitrije Popović (1738 - 1796)

Prvi bečkerečki slikar koji je upisao Bečku akademiju i učio za ikonopisca. Realizam u ruskom slikarstvu je uticao na Popovića i on postaje jedan od najizrazitijih predstavnika ruskog baroka kod nas. Slikao je pretežno ikonostase i religiozne kompozicije od kojih mu je najpoznatija Vaznesenje Bogorodice iz 1770. godine koju je on oslikao za katoličku crkvu u Titelu. Ikonostase je slikao za srpske crkve u Čakovu (Rumunija), Orlovatu, Srpskom Itebeju i Međi. Figure na ikonama apostola imaju življi izgled.

Konstantin Danil (1789 - 1873)

Kao putujući slikar po Erdelju i Banatu dolazi u Bečkerek da portretiše spahiju Koračonija. Tom prilikom upoznae svoju buduću ženu i ostaje da živi u Bečkereku. Konstantin Danil je bio jedan od retkih naših slikara koji je obrađivao razne vrste motiva. U njegovom bogatom slikarskom stvaralaštvu ipak najvažnije mesto zauzimaju portreti i crkveno slikarstvo. U prvoj fazi svog crkvenog slikarstva Danil prihvata barokno shvatanje, međutim, u kasnije nastalim ikonostasima, približava se Nazarenima ne prihvatajući šareni nazarenski kolorit niti njihov način obrade valera i modulacije. Danil je jedno vreme bio učenik najistaknutijeg predstavnika srpskog klasicizma, slikara Arse Teodorovića. Prvi Danilovi portreti se odlikuju stilskim osobinama bidermajerskog

klasicizma dok po kasnije nastalim portretima Danil je najizrazitiji predstavnik tzv. bidermajerskog naturalizma. Veliki deo njegovih portreta odlikuje se izvanrednim osećanjem za kontraste, lepim smislom za kompoziciju, majstorskom materijalizovanju pojedinih delova očiju, kose, nosa, usta, te predstavljaju Danila kao izvrsnog majstora koji ume da dočara ličnost modela.

Posle uspešno obavljenog oslikavanja ikonostasa pančevačke crkve, Konstantin izrađuje i deset portreta za spahije Jagodiće, generala Mihajlovića, igumana manastira Vojlovice Teodosija, Jovana Popovića i Davida Živanovića. U jednom periodu svog života Danil se posvetio portretima, žanru i mrtvoj prirodi. Konstantin Danil je jedan od najpoznatijih ikonopisaca, oslikao je ikonostas u rumunskoj crkvi u Uzdinu, ikonostas pravoslavne crkve u Temišvaru i ikonostas pravoslavne crkve u Dobrici. Poslednji ikonostas za koji se srpska crkvena opština zadužila kod spahije i dug otplaćivala 16 godina naslikao je Danil 1858. godine u Jarkovcu. U ateljeu Konstanina Danila podučavao se u slikarstvu i veliki srpski slikar, književnik i pesnik Đura Jakšić.

Paulina Sudarski (Novi Bečej 1914 – bitka na Sutjesci)

Akademski slikar, završila umetničku školu, potom Likovnu akademiju u Beogradu. Iako je kratko živela za sobom je ostavila brojne slike i crteže. Godine 1949. Jovanka Vrbaški, slikarkina majka poklonila je Narodnom muzeju u Zrenjaninu 155 radova svoje ćerke.

Friderika Bende (Kumane 1891 – Budimpešta 1975)

Odnosno Slavna Kovačev, kako se zvala pre odlaska u Mađarsku. Slikarstvo studirala u Visokoj umetničkoj školi u Budimpešti. Naslednici su 1978. godine, po njenoj želji, poklonili Narodnom muzeju u Zrenjaninu 30 slika.

Ljubica Tapavički (rođena u Tarašu 1925. godine)

Vajar, završila Akademija likovnih umetnosti u Beogradu i posle diplomske studije u klasi profesora Sretena Stojanovića i Ilije Kolarovića. Godine 1982. poklonila je Narodnom muzeju u Zrenjaninu 20 radova, skulpture, crteže, medalje, pastele, akvarele.

Zlata Markov Baranji (Žitište 1908 – Novi Sad 1986)

Vajar i keramičar. Učila vajarstvo u radionicama poznatih vajara u Budimpešti. Poklonila je 1982. godine Narodnom muzeju u Zrenjaninu 50 radova svojih i svoga supruga Karla Baranjija.

Uroš Predić (1857 - 1953)

Rođen je u Orlovatu, gde pohađa osnovnu školu. Kasnije upisuje slikarsku Akademiju u Beču.

Slikao je i ikonostase u crkvi u Starom Bečeu, u Pančevu, Rumi i Orlovatu. Posle Predićeve smrti Narodni muzej u Zrenjaninu dobija ceo legat sa više od 900 predmeta. Pored ličnih dokumenata, fotografija, foto reprodukcija dela, beleški i sav inventar

skromnog umetnikovog ateljea u Beogradu u kojem je slikar živeo i radio od 1949. godine, pa do svoje smrti.

Stevan Aleksić (1876 – 1923)

Rođen u Aradu. 1904. godine se seli kod brata u selo Modoš u Srednjem Banatu i tu ostaje do kraja života. Slikarsko školovanje započeo je u Minhenu 1895. godine na slikarskoj akademiji Prve decenije XX veka radio je na crkvenim spomenicima (Beška, Arad, Temišvar, Modoš, Pančevo, Konak, Jarkovac, Kumane, Veliki Bečkerek). Aleksić menja ustaljenu ikonografiju i živim koloritom dočarava patetičnu i romantičnu atmosferu. U narodu je bio poznat kao boem, voleo je kafanu i mnogo vremena provodio družeći se narodom. Inspiraciju je crpeo iz kafanskog života, stoga je to jedan od čestih motiva na njegovim slikama.

Umetnička kolonija u Ečki

Umetnička kolonija u Ečki zasnovana je na tradicijama bogatog likovnog stvaralaštva Zrenjanina. Ta tradicija stara je skoro četiri stoleća. Prvi i jedini stalni atelje za slikare sagrađen u Bečkereku 1896. godine, kada je županija pozvala budimpeštanskog slikara Vago Pala da naslika sliku Torontalska banderija za njegove potrebe sagrađen je na obali Begeja atelje. Atelje je i danas sačuvan u zgradi Narodnog fronta 1 (zgrada istorijskog arhiva). U periodu od 1897. do 1899. godine u ateljeu Vago Pala razvija se intenzivan rad u vidu umetničke kolonije, okuplja se čitava grupa slikara iz Pešte. Nastojanja da se u Bečkereku stvori neka vrsta umetničkog naselja nisu uspela i jedini zapaženiji rezultat bila je izložba koja je otvorena u maloj sali Županije. Tek posle oslobođenja, u potpuno novim političkim, ekonomskim i socijalnim uslovima ostvarena je zamisao o osnivanju stalne umetničke kolonije u Zrenjaninu. Posle niza izložbi formiraju se grupe slikara, više po teritoriji odakle su nego po umetničkom opredeljenju. Tako je oformljena Zrenjaninska grupa. Grupu su činili: Mirjana Šipoš, Mirjana Nikolić, Jovan Janiček, Tivadar Vanjek, Karolj Fajfer i Đerđ Sabo. Vremenom grupa prerasta u grupu likovnih umenika iz Banata. 1956. godine zvanično je otvorena Likovna kolonija u bivšem grofovskom dvorcu u Ečki. Te godine ona je primila 22 umetnika u dve grupe po 15 dana. U radu ove likovne kolonije učestvovali su: Milan Konjović, Lazar Vujaklija, Aleksandar Luković, Boško Petrović, Nikola Graovac, Slobodan Bogojević, Zoran Petrović, Dragoslav Stojanović, Jovan Soldatović, Milivoj Nikolajević i drugi. Umetnici u koloniji učestvovali su u javnom životu Zrenjanina, a izložbe, susreti, razgovori, predavanja postali su sastavni deo njihovog rada. Boravak i rad umetnika konceptijski se menjao iz godine u godinu. Poslednjih godina kolonija godišnje organizuje po dva saziva umetnika sa određenim programskim karakterom: saziv umetnika koji se bave slikom i saziv akvarelista. Slikarski sazivi održavaju se od osnivanja kolonije dok se susreti akvarelista održavaju od 1980. godine. Prošle godine se umesto klasične slikarske kolonije održala kolonija umetnika koji se bave različitim oblastima vizuelnog izražavanja - slikarstvom, umetničkom fotografijom, video umetnošću, multimedijalnim istraživanjima, grafičkim dizajnom.

Umetnička kolonija Ečka je prošle godine proslavila pedesetogodišnjicu postojanja i

rada. Povodom jubileja od 2. oktobra do 6. novembra 2008. godine, bila je otvorena izložba 50. godina Umetničke kolonije u Ečki i izdata monografija kolonije.

Likovna kolonija Gest

Likovna kolonija Gest u Sečnja je organizovana dva puta, 2007. i 2008. godine. Okupila je umetnike, slikare i vajare, iz zemlje i inostranstva (Mađarske, Rumunije i Francuske), a za sledeći saziv se planira učešće umetnika sa prostora bivše Jugoslavije. Ciljevi održavanja kolonije su stvaranje likovne publike u lokalnoj sredini i uspostavljanja međunacionalne tolerancije. Šestodnevna kolonija je do sada imala i prateći program: amatersku pozorišnu predstavu, projekcije dokumentarnih filmova, pop-rok koncert, revijalnu utakmicu u malom fudbalu, koju su igrali umetnici protiv lokalnog fudbalskog tima, i izleti u okolna mesta.

Najznačajnije nagrade su: pet nagrada na festivalu Zlatni delfin u Bugarskoj, nagrada kritike za najbolju predstavu na prvom svetskom festivalu dečijih pozorišta u Grčkoj, priznanje UNESCO-a, učešće po pozivu na međunarodnim festivalima BITEF i PIF, kao i nagrade na najznačajnijim jugoslovenskim festivalima.

Tivadar Vanjek (1910 – 1981)

Pohađao je umetničku školu u Budimpešti, dalje se usavršavao samostalno. Studijska putovanja: Beč, Brisel, Venecija, Budimpešta. Prvi put je izlagao 1938. godine u Subotici, od tada je učestvovao na više od dvesta kolektivnih izložbi, imao preko četrdeset samostalnih izložbi u zemlji i inostranstvu. Po dolasku u Zrenjanin profesionalno se bavio fotografijom i slikao. Aktivno je učestvovao u likovnom životu grada. Bio je jedan od osnivača i dugogodišnji upravnik Umetničke kolonije u Ečki i Savremene galerije Ečka. Slikar Tivadar Vanjek se dostojno odužio gradu u kojem je živio i darivao mu preko 250 svojih dela. Prvi Vanjekov dar bio je 1975. godine, kada je gradu poklonio 88 slika i studija iz perioda 1920 - 1957. Zatim 1977. godine poklonio je zbirku od 36 slika Prozori prijateljstva. 1980. slikar je poklonio treću zbirku od 135 slika i crteža.

U Narodnom muzeju Zrenjanin izloženi su prvi realistički portreti, potom impresionističke slike tematski okrenute gradskim prizorima i pejzažima iz okoline Zrenjanina, potom ekspresionističke, da bi 1957. godine nastao preokret u njegovom slikarskom smislu nalaženja individualnog slikarskog izraza. Od tada nastaje i živi specifična priča o vojvođanskom životu, sve ono čime je umetnik bio okružen, sve ono što odlikuje podneblje u kojem je živio izviraće iz svih crteža i slika. A to su motivi koji čine atmosferu sadašnje i prošle Vojvodine: kuće sa baroknim zabatima, šarene fasade, ljupki folklorni enterijeri koji odišu setom i prazničnom atmosferom, seoske kapije i mali prozori sa šlokatrama, ukrasi od kovanog gvožđa, folklorni predmeti koji nam pričaju o minulom vremenu i unutar svega, svečana tišina i spokojstvo nošeni snažnim umetničkim doživljajem. U poslednjim slikama Vanjek je težeći ka savršenijem, dospeo do jedog prečišćenog, večnog, metafizičkog izraza u kome je vreme zaustavljeno. Predmeti na njegovim slikama dobili su karakter irealnog, mitskog, inspirisanog svetom mašte, snova, nepoznatog, čudesnog i čarobnog. Čovek je samo prividno odsutan iz enterijera. Ako

pažljivo gledamo videćemo da naslon stolice dobija oblike ljudskog tela, draperije oživljavaju te oblike, točkovi preslica se pokreću.

Nikola Graovac (1907 - 2000)

Poznati srpski slikar dvadesetog veka, ostavio je svoj trag i u zrenjaninskom slikarstvu. Dve godine teškog rada u bečkerečkoj livnici i lepe uspomene, navele su slikara da se nekoliko puta vraća u grad i slika. Dok je radio u livnici, komadom uglja crtao je na golim betonskim zidovima aktove, likove livaca, konje, petlove i druge domaće životinje. Slikarstvo je učio od poznatog beogradskog slikara Jovana Bjelića. Nije mnogo boravio u slikarskim kolonijama, ali se uvek sa radošću vraćao u Ečku. Raskošnu poeziju žarkih boja poneo je i preneo na svoja dela sa svog rodnog Velebita. Barokan i usplahiren mnogo više nego sveden i minimalistički, Graovac je, ipak, znao vrlo vešto da obuzdava svoj temperament, što ukazuje na njegovu ličnost. Odličan pejzažista, majstor enterijera, mrtve prirode i cveća, neverovatno plodan autor sa više od 10.000 slika, Graovac je bio i vrstan portretista, koji je znao da uđe u suštinu ličnosti koje je portretisao. U znak prijateljstva zrenjaninskom muzeju je poklonio dva dela.

Pozorišta

U Srednjem Banatu postoji nekoliko amaterskih pozorišta. Jedno od njih, Pozorišni klub Gest osnovan je u Sečnju pre devet godina i trenutno ima 73 člana, od kojih je 20-30 aktivno. Klub se bavi postavljanjem pozorišnih predstava, organizacijom Likovne kolonije Gest kao i priređivanjem koncerata, književnih večeri i izložbi. Godišnje se izvodi jedna premijera i to isključivo na srpskom jeziku. Interesovanje za rad kluba je s godinama sve veće, kao i broj članova. Svaka predstava je donela promene u glumačkom sastavu i povećanje kvaliteta. Vidljive su i promene u odnosu građanstva u lokalnom okruženju prema klubu, predstave imaju sve više gledalaca, a i broj gledalaca gostujućih predstava se povećava.

Novi Bečej ima bogatu istoriju pozorišne umetnosti. Prvu amatersku pozorišnu trupu u Novom Bečeju osnovao je Antonije Brežanovski 1830. godine, a postojala je 18 godina. Finansirali su je imućni trgovci, zanatlije i seljaci.

Drugu diletantsku trupu osnovao je Jovan Knežević Caca, o kome će biti više reči zbog njegovih zasluga za razvoj pozorišne umetnosti u Novom Bečeju i uopšte. Rođen je u Novom Bečeju, odnosno Vranjevu 1818. godine. Nakon osnovne škole je nastavio školovanje u Kečkemetu gde je imao prilike da na sceni vidi prave profesionalne glumce i stekne određeno pozorišno obrazovanje. Godine 1844. se vratio u Novi Bečej i organizovao diletantsku družinu u kojoj je okupio najbolje glumce iz svog mesta i okoline. Tokom 1857. godine bio je član Omladinskog pozorišta u Beogradu, a u jesen iste godine osniva novo diletantsko društvo u Novom Bečeju. Oktobra 1860. godine osnovao je prvo privatno profesionalno pozorište s kojim je gostovao širom Vojvodine. Posebno je bila značajna 1861. godina i drugo gostovanje Kneževićeve grupe u Novom Sadu, kada se grupa raspala

iz finansijskih razloga. Jovan Đorđević je od jezgra Kneževićeve družine, preuzevši 14 od 17 članova, 16. jula 1861. godine osnovao Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu. Dakle, novobečejski glumci su tvorci Srpskog narodnog pozorišta u glumačkom smislu. Knežević se nakon toga vraća u Novi Bečej i sa preostalim članovima formira novu družinu, koja je imala mnoga gostovanja po Vojvodini i delovala sve do njegove smrti 3. juna 1864. godine.

U početku su se u Novom Bečeju predstave izvodile jednom nedeljno uglavnom na srpskom jeziku. Kratko vreme je postojala diletantska družina koja je izvodila predstave na mađarskom jeziku. Kao gostujuće je dolazilo budimpeštansko pozorište sa predstavama na mađarskom jeziku, a bilo je i gostujućih predstava na nemačkom jeziku, ali jako malo.

Danas u Novom Bečeju ne postoji pozorište kao takvo već razne trupe: Amatersko pozorište, Grupa PAAD i mađarski KUD Jokai Mor. Od 1996. nije održana nijedna predstava na nekom manjinskom jeziku, osim jednog performansa na romskom 2005. godine Amatersko pozorište se trudilo da održi diletantski pristup jednom predstavom po sezoni sa desetak izvođenja, ali mlade sve više privlače drugi sadržaji, što, uz lošu ekonomsku situaciju danas otežava rad ovog pozorišta. Mađarsko kulturno umetničko društvo se bavi afirmacijom svoje nacionalne tradicije, ali ne više u formi pozorišnih predstava. PAAD centar za sociokulturološke izuzetnosti, odnosno Grupa PAAD, pristupa pozorištu na jedan novi, savremeni način. Tokom 12 godina postojanja održao je 65 pozorišnih premijera svih žanrova. Uspeh ovog pristupa je u inovativnosti i u drugačijem pogledu na umetnost koji je prijemčiviji mladima. Inače, Novi Bečej je dao dosta dobrih glumaca, reditelja i teatrologa: Nikola i Taca Simić, Teodora Bugarski, Bogdan Čiplić, Milan Mačkarev, Tomislav Kurbanjev, Jožef Nađ...

Jedino profesionalno pozorište u Srednjem Banatu jeste zrenjaninsko pozorište Toša Jovanović. Prvi zapisi o pozorišnoj umetnosti u Bečkereku potiču iz XVIII veka i vezuju se za učitelja Jelisejića i njegove diletantske đачke trupe. Godine 1893. osnovano je pozorište, a iste godine je podignuta zgrada sa salom u baroknom stilu u kojoj se do danas nalazi i njen izgled je skoro neizmenjen. Zgrada zrenjaninskog pozorišta je jedno od najstarijih teatarskih zdanja u nekadašnjoj Jugoslaviji. Legenda kaže da je pozorište nastalo iz ljubavi jednog imućnog građanina prema čuvenoj peštanskoj glumici, koji je izgradio pozorište da bi je doveo u grad. Pozorište nije imalo sopstvenu profesionalnu trupu stotinak godina, već su u njemu gostovale mađarske, srpske i nemačke pozorišne trupe.

Narodno pozorište Toša Jovanović osnovano je 1946. Dobilo je naziv po čuvenom srpskom glumcu romantizma, rodom iz Petrovgrada. Od te godine pozorište ima sopstveni ansambl. Prva profesionalna predstava Stanoje Glavaš Đure Jakšića, u režiji Lazara Bogdanovića, izvedena je 15. septembra 1946. godine.

Profesionalno Lutkarsko pozorište osnovano je 1956. godine i od tada godišnje izvodi po četiri premijere na srpskom i dve premijere na mađarskom jeziku. Prva profesionalna predstava Lutkarskog pozorišta bila je Kolombina Pauline Serafim. Integracijom Dramskog i Lutkarskog pozorišta 1975. formirano je Narodno pozorište Toša Jovanović sa dve scene, dramskom i lutkarskom.

Lutkarska scena svake godine izvede oko 250 predstava, od koji se 100 predstava izvede na gostovanjima. Ansambl lutkarske scene je postao naistaknutiji lutkarski ansambl

u Srbiji ostvarivši značajne domete tokom poslednjih desetak godina. Lutkarska scena je osvojila na jugoslovenskim i međunarodnim festivalima. Zrenjaninski lutkari su dobitnici više od dve stotine nagrada na domaćim i međunarodnim festivalima dečijih pozorišta.

Zrenjaninsko Narodno pozorište je od 2005. domaćin Festivala profesionalnih pozorišta Vojvodine. Na Festivalu se pored predstava na srpskom izvode i predstave na manjinskim jezicima, a pored zrenjaninskog pozorišta izvodili su ih i Slovačko vojvođansko pozorište iz Bačkog Petrovca, Dečje pozorište/Gyermekszínház iz Subotice, Narodno pozorište/Narodno kazalište/ Népszínház iz Subotice, Novosadsko pozorište/Újvidéki színház..

U Zrenjaninu postoji i Amatersko pozorište Madač sa programom na mađarskom jeziku. Ono se vodi kao amatersko, ali je zapravo poluprofesionalno. Ima troje stalno zaposlenih. Finansira se iz opštinskog budžeta, a kod raznih donatora konkuriše i za dodatna sredstva. Istorijat nastanka Madača je vrlo zanimljiv. Nakon Drugog svetskog rata u Zrenjaninu je formiran mađarski KUD Petefi, a već na samom početku se po kvalitetu i uspesima izdvaja dramska sekcija, koja je 1951. proglašena za najbolju dramsku sekciju u Vojvodini. Ovi rezultati su usloveli prerastanje dramske sekcije u Amatersko pozorište Madač 1952. godine. Prva predstava kojom je obeleženo osnivanje pozorišta bila je Učiteljica Šandora Brodija. Među najuspelije predstave ovog pozorišta spada Valcer titanik Todora Mušateskua u režiji Ištvana Varge, koja je 1963. osvojila jugoslovensku nagradu na hvarskom pozorišnom festivalu. Za postignute rezultate Madač je 1974. dobio i vojvođansku nagradu Iskra Kulture. Predsedništvo SFRJ je povodom tridesetogodišnjice postojanja i uspešnog rada odlikovalo Madač Ordenom zasluga za narod sa srebrnom zvezdom.

Pozorište Madač je imalo oko 150 premijera od nastanka. Godišnje se u okviru ovog pozorišta pripreme tri premijere i pet do šest književnih večeri. Rade na četiri fronta: dramska scena za odrasle, omladinska, operetska scena i književnost. Ne prikazuju se samo dela mađarskih književnika već i srpskih (Sterija, Nušić i drugi). Iz ovog pozorišta je izašlo 26 profesionalnih glumaca koji glume na lutkarskoj sceni u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu.

Spomenici

Spomenici i spomen ploče posvećeni stradalima u Drugom svetskom ratu postoje u gotovo svakom srednjobanatskom mestu. Podizani uglavnom povodom godišnjica revolucije, često sa imenima poginulih meštana i prigodnim rečima koje podsećaju na njihovo stradanje, na srpskom, mađarskom, rumunskom, slovačkom jeziku. Jedan takav spomenik, posvećen narodnom heroju Žarku Zrenjaninu, nalazio se ispred Gradske kuće, 1964. je premešten nekoliko stotina metara dalje, i danas se nalazi ispred zgrade Komiteta. Na njegovom prvobitnom mestu nalazio se od 1906. do 1918. godine spomenik Kiš Erneu, generalu Mađarske revolucije, a od 1926. do 1941. kralju Petru Prvom Oslobodiocu. Posle rušenja sačuvana je samo glava figure i čuva se u Narodnom muzeju. Pre nekoliko godina ponovo je podignut spomenik Kralju Petru.

Spomenik u centru Kumana podignut je 1952. godine palim borcima Drugog svetskog rata. Do 80-ih bio je ograđen ogradom i žbunovima, sve dok ga nije udario kamion. Tada je podignut novi koji je bio niži za oko pola metra od prethodnog. Još jedan spomenik podignut je 1981. kumanačkim i melenačkim borcima koji su položili prvu zakletvu u Vojvodini.

U prvim posleratnim godinama stradalo je na ovim prostorima hiljade Nemaca starosedelaca. U Knićaninu, mestu gde se nalazio najveći sabirni logor u Vojvodini, postoji spomenik koji podseća na stradanje 12.000 ljudi.

I spomenici borcima iz Prvog svetskog rata postoje u mnogim mestima. U Zrenjaninu, u zgradi Gradske kuće, postoji spomen ploča posvećena oslobođenju u Prvom svetskom ratu i brigadiru Dragutinu Ristiću.

Mnogobrojne su i spomen ploče ljudima koji su ostavili trag u književnosti, slikarstvu, vajarstvu... Jedan od njih je i Đura Jakšić čija je rodna kuća u Srpskoj Crnji 1957. pretvorena u muzej, na kojem stoji spomen ploča iz 1932. godine. Dvadeset godina kasnije postavljena je bista Đure Jakšića, a 1982, povodom 150 godina od njegovog rođenja, podignut je i veliki spomenik.

U Novom Bečeju se do 1918. godine nalazio spomenik mađarske slobode, na čijem vrhu je bila ptica Turul. Danas više ne postoje ni spomenici grofu Karolju Vesterburg Leiningenu, učesniku mađarske revolucije 1848. godine, kralju Petru I Karađorđeviću i kralju Aleksandru Karađorđeviću.

Statua filmskog junaka Rokija Balboe, podignuta 2007. u Žitištu, o kojoj su još od pokretanja inicijative za njeno podizanje pisali i mnogi svetski mediji je svakako najpoznatija. Osparavana i hvaljena, ova inicijativa je okupila mlade ljude koji su želeli da učine nešto neobično što bi promovisalo njihovo mesto i u tome uspeli.

Aleja velikana

Da li se ljudi ikada zapitaju ko su one neme glave koje ih posmatraju dok koračaju kroz Karađorđev park? Da li su nekada čuli nešto o tim kamenim ljudima, koji su zaslužili mesto u Aleji velikana i zašto su oni tamo?

Do 1906. godine u Zrenjaninu nije bilo pravih spomenika; na trgovima i mestima gde su se putevi razdvajali stajali su kameni ili drveni krstovi. Njih su uglavnom podizale verske zajednice.

Nakon 40 godina otkriven je spomenik palim borcima na Karađorđevom trgu pod nazivom Palim borcima za slobodu, žrtvama fašističkog terora u velikom oslobodilačkom ratu 1941-1944.

Kasnije, razvijanjem Zrenjanina pojavili su se mnogi umetnici, sportisti, naučnici, lekari i drugi ljudi koji su na razne načine doprineli ovom gradu. Jedna za drugom nicali su biste u znak zahvalnosti i sećanja na ove ljude.

Bitno mesto u parku zauzima starogradski pisac Lauka Gustav (1818-1902). Pisao je vedre, rustikalno - romantične novele, romane, putopise i drame. Bavio se prevođenjem poezije i novinarstvom. Uređivao je listove kao što su Sarivari Donko, Đavolji dnevnik, Torontal. Učestvovao je 1848-1849. godine u Mađarskoj revoluciji. Neprestane grube borbe uputile su ga ka ljubavi prema knjizi.

Aleksandar Sandić (1836-1908) je svoja dela prezentovao u časopisima. Godine 1857. počeo je da piše u Svetovidu i Srpskom dnevniku. Takođe je tokom svog boravka u Beču bio lični sekretar Vuka Karadžića.

Ovdašnji pisci i književnici uglavnom su se proslavljali u novinarstvu i najviše se za to angažovali, kao na primer Radu Flora (1922-1989). Jedno vreme je uređivao časopis Lumina. Pisao je poeziju, prozu, eseje, književnu kritiku, bavio se naučnim radom. Rodio se u Banatskom Novom Selu. U Beogradu je radio kao profesor Filozofskog fakulteta. Spojio je rumunsku i srpsku književnost baveći se prevođenjem. Takođe je sastavio više antologija rumunske i jugoslovenske poezije.

Sem pisaca i drugi umetnici, kao na primer slikari, moraju da teže psihološkoj analizi likova. Jedan od najvećih slikara XIX veka, Konstantin Danil se trudio da svojom četkicom dokaže stvarnost portreta. Radio je po Banatu ikonostase (Pančevo, Temišvar, Dobrica) i portrete (Paula Kengleca, svoje žene). Konstantin Danil se rodio u Lugošu 1789, a umro u Velikom Bečkereku 1873.

Pored njega još jedno mesto u parku zauzima Tivadar Vanjek (1910-1981). On je bio prvi profesionalni upravnik samostalnih kolonija Umetničke kolonije i Savremene galerije, takođe i jedan od inicijatora i osnivača Kolonije u Ečki.

Čovek čije ime nosi Narodno pozorište u Zrenjaninu, Toša Jovanović, bio je jedan od najvećih srpskih glumaca XIX veka. Bio je član Hrvatskog Narodnog Kazališta u Zagrebu i Narodnog pozorišta u Beogradu. Tumačio je veliki broj različitih uloga, a hvaljen je posebno za uloge ljubavnika i heroja.

Pored klasičnih umetnika i njihovih dostignuća možemo pomenuti Mihajla Pupina. Rođen je u selu Idvor 1854. godine. Baveći se naučnom delatnošću smislio je mnoge pronalaskе. Bio je uspešan i kao pisac. Za svoje delo Sa pašnjaka do naučenjaka dobio je čuvenu Pulicerovu nagradu.

Godine 1940. odigrana je prva košarkaška utakmica. Izbijanje Drugog svetskog rata zaustavilo je sve sportske aktivnosti, međutim u prvim godinama oslobođenja košarka postaje sport broj jedan u Zrenjaninu. Godine 1945. u Novom Sadu održan je tromeč gradova Vojvodine. U sastavu zrenjaninske ekipe bio je Vilmoš Loci (1925-1991). Kao kapiten proletera 1956. doneo je u Zrenjanin titulu klupskog prvaka Jugoslavije. Odigrao je preko 100 utakmica za državni tim. Nakon završene karijere bavio se trenerskim radom. Kako se razvijao sport, vršio je veliki uticaj na Bečkerečane koji su odlazili u svet da uče više.

Doktor Kemenji Ferenc rođen je 1860, a umro 1944. godine. Doprineo je svojim radom u svetu sporta. Bio je sekretar obnovljenog organizacionog odbora savremenih Olimpijskih

Igara.

Velikani koji su zaslužili našu pažnju, a zauzimaju važna mesta u Aleji velikana su i: dr Vasa Savić (lekar - ftiziolog), 1893-1939, Pavle Aršinov (naučnik) 1855-1930, Antalfi Žiroš Dežo (kompozitor).

Na žalost, postoji problem buntovnog duha grada Zrenjanina. Predhodnih godina bile su sknavljene i oštećene mnoge biste. Trenutno u Karađorđevom parku nedostaju glave na dvema bistama, Slobodana Bursaća i Uroša Predića. Kao i ostali predhodno pomenuti, Bursać i Predić učinili su za ovaj grad nešto po čemu su ostali zapamćeni. Proslavljeni dirigent hora Josif Marinković, Slobodan Bursać (1941-1993), usmerio je mnoge mlade sugrađane ka muzici.

Uroš Predić (1857-1953) je akademski slikar, rođen u Orlovatu. 1879. dobio je Gudelovu nagradu za sliku Nadurena devojčica. Bio je jedan od osnivača društva srpskih umetnika Lada 1904. godine.

Skrnavljenje bisti i njihovo šaranje auto-lakom samo dokazuje našu (ne)kulturu.

A Karađordje-park emlékművei

Vajon az emberek felteszik-e maguknak valaha is a kérdést: kik azok a néma fejek, melyek rájuk néznek, miközben a Karađordje-parkban sétálnak? Hallottak-e valaha valamit ezekről a kő-emberekről, akik kiérdemelték maguknak a helyet a Nagyok sétányán, és végtére miért is vannak ők ott?

Egészen 1906-ig Nagybecskereken nem voltak igazi emlékművek; a tereken és az útkereszteződéseknél kőből készült vagy fakeresztek voltak. Ezek legtöbbször az egyházközösségek emeltették.

Negyven év után a Karađordje-parkban felavatták az elesett harcosok emlékművét, amelyet „A nagy felszabadító háborúban (1941-1944) a szabadságért elesett harcosoknak és a fasiszta terror áldozatainak” emeltek.

Később, Nagybecskerek fejlődésével, megjelent számtalan művész, sportoló, tudós és más személy, akik különböző módon hozzájárultak a város hírnevének öregbítéséhez. Ekkor egymás után jelentek meg a mellszobrok, köszönetként, ezeknek az embereknek az emlékére.

A parkban fontos helyet tölt be Lauka Gusztáv (1818-1902) a régi város írója, költője. Könnyed, vidám rusztikus-romantikus novellákat írt, valamint regényeket, útleírásokat és drámai műveket. Költemények fordításával és újságírással is foglalkozott. A Charivari, az Ördög naplója és a Torontál újságok főszerkesztője volt. Részt vett az 1848/49-es Magyar Forradalomban és Szabadságharcban. A folyamatos és goromba küzdelmek a könyv felé taszították.

Aleksandar Sandić (1936-1908) a műveit folyóiratokban közölte. Aztán 1857-ben publikálni kezdett a Svetovidben és a Szerb Naplóban. Bécsi tartózkodása alatt Vuk Karadžić személyes titkára volt.

Az itteni írók és irodalmárok zömében az újságírásban szereztek maguknak hírnevet,

és legtöbbször a sajtóval kötelezték le magukat, mint például Radu Flora (1922-1989). Ő egy ideig a Lumina folyóirat szerkesztője volt. Verseket, prózát, esszéket, irodalmi kritikát írt, de tudományos munkával is foglalkozott. Banatsko Novo Selon (Révújfalu) született. Belgrádban a Bölcsészettudományi Egyetemen tanított. Fordítói munkájával összekötötte a román és a szerb irodalmat. Ezen kívül összeállította a román és a jugoszláv költészet több antológiáját is.

Az írókon kívül más művészek, mint például a festők is törekednek a személyiségek lelkületének elemzésére. Konstantin Danil a XIX. század egyik legnagyobb festője arra törekedett, hogy ecsetével hűen ábrázolja a portrékat. Bánát területén (Pancsova, Temesvár, Kevedobra) oltárképeket és portrékat (többek között Paul Kéglecet és a saját feleségét) festett. Konstantin Danil Lugoson született 1789-ben, és Nagybecskerekén hunyt el 1873-ban.

Rajta kívül még egy festőnek jutott hely a Nagyok sétányán, az pedig Vanyek Tivadar (1910 -1981). Ő volt z első hivatásos vezetője az önálló Művészkolóniának és a Modern Galériának, alapítója volt a festők Écskai kolóniájának.

Toša Jovanović, az ember, akinek a nevét a Városi Népszínház viseli, a XX. század egyik legjobb szerb színésze volt. Tagja volt a zágrábi Horvát Népszínháznak és a belgrádi Népszínháznak. Nagyszámú, különböző szerepet vitt a színpadra, sok dicséretet kapott a szerelmesek és a hősök megformálásáért.

Arhitektura

Bogato graditeljsko nasleđe predstavlja svedočanstvo o uzajamnom prožimanju kultura na ovim prostorima. Istorijski okvir formiranja vojvođanskih gradova, pa tako i Zrenjanina, u celosti pripada periodu 18. veka. Nakon što je oformljeno jezgro grada, počinje izgrađivanje ostalih teritorija uz obale Begeja, a po organizovanom naseljavanju Nemaca, koje traje do 1785. godine, nastaje i prvi planski uređen i regulisan deo grada Nova nemačka varoš. Međutim, definitivno formiranje gradske strukture i stvaranje regulacione matrice, sačuvane do danas, usledilo je nakon velikog požara, 1807. godine. Obnova grada donela mu je i najveći uspon – privredni, kulturni i graditeljski.

Tokom 19. veka u gradskom jezgru podižu se prve monumentalne građevine koje su i danas svojevrsni gradski simboli i reprezentativni primerci graditeljske baštine. U periodu svetskih ratova grad nije razaran, od velikih građevina nestala je jedino sinagoga, srušena 1941. godine.

Danas, posmatrajući kulturnu baštinu našeg grada, možemo reći da arhitekturu Zrenjanina obeležavaju svi poznati istorijski stilovi, sa pretežnim stilom građanske secesije. Pri tom, važno je istaći da mnoge zgrade, kao uostalom i ljudi koji su ih podizali, imaju zanimljivu prošlost, tako da šetnja našim gradom predstavlja svojevrsno istorijsko podsećanje.

Bečkerečka tvrđava izgrađena je 1528. godine. Njeni bedemi su obuhvatali prostor

danas uokviren ulicama Savezničkom, Petefijevom (do doma "Partizan"), Jovana Veselinova i Jezerom III. Tvrđavu je sagradio, za svog gospodara mađarskog kralja Jovana Zapolju, tadašnji guverner tamiške pokrajine Petar Berenji. Vojska Mehmed-paše Sokolovića osvaja je 1551. i varoš postaje turska palanka sa čaršijom, dućanima, hamamom i dve džamije - manja je podignuta unutar tvrđave, a druga na današnjem glavnom trgu. Shodno odredbama Karlovačkog mira iz 1699. godine, Turci su 2 godine kasnije razrušili bečkerečku tvrđavu. Bečkerek je 1717. zauzela austrougarska vojska i nastala su velika planska naseljavanja ovih krajeva. Podiže se niz značajnih zdanja koja do danas ostaju gradski simboli: Gradska kuća (1887), Katolička crkva (1868), zgrada Muzeja (1893), Reformatska crkva (1899), zgrada nekadašnje Trgovačke škole (1892) i mnoge druge.

Gradska kuća, reprezentativno zdanje srednjoevropske arhitekture 19. veka, izgrađena je 1820. godine, a 1887. izvršena je njena rekonstrukcija i dograđeno bočno krilo u stilu neobaroka. Krov je prekriven fajansnim crepom u kompoziciji stilizovanih boja što je odlika austrougarske gradnje. Grb Torontalske županije stajao je na ovoj zgradi do 1930. Gradska kuća je oduvek bila sedište lokalne uprave: Torontalske županije, Bečkerečkog, zatim Petrovgradskog i Zrenjaninskog sreza i opštine, danas Grada Zrenjanina.

Stara zgrada županije iz turskog doba nalazila se nešto severnije do 1807. kada je izgorela u velikom požaru, zajedno sa značajnom arhivskom građom o istoriji grada i županije.

Pri kopanju temelja za Gradsku kuću pronađeni su ostaci iz neolita, srednjeg veka i turskog perioda što govori o kontinuiranom postojanju grada na istom mestu.

U zgradi se nalazi svečana sala čiju je ukrasnu dekoraciju izradio Jozef Gojgner (1837-1887). Ispred ulaza u salu nalaze se prozori u vitražu, na kojima su predstavljeni pravda, znanje i moć, što simbolizuje da su se sve važne odluke u istoriji grada donosile u ovoj zgradi u čijoj su velikoj i maloj dvorani zasedale županijske, okružne, sreske i opštinske skupštine.

Zgrada pozorišta je najstarije i najlepše barokno pozorišno zdanje u zemlji. Po legendi, nastalo je iz neizmerne ljubavi jednog domaćeg imućnog građanina prema čuvenoj peštanskoj glumici, da bi je doveo u grad. Tako je rospatni Žitni magacin 1839. preuređen u pozorište. Barokni enterijer je izuzetne lepote, akustike i funkcionalnosti, a u osnovi je kamernog tipa. Današnji spoljašnji izgled dobijen je temeljnom rekonstrukcijom 1985. godine. Zahvaljujući sačuvanim originalnim planovima, unutrašnjost je restaurirana i autentična.

Zgrada muzeja, nekadašnja Finansijska palata, izgrađena je 1893. godine. Bio je to veliki graditeljski poduhvat u to vreme. Monumentalna građevina, građena po projektu peštanskog arhitekta Ištvana Kiša u stilu neoromantizma, ukrašena je slobodnim skulpturama - figurama koje predstavljaju Industriju, Poljoprivredu, Nauku i Umetnost. Narodni muzej se u ovoj zgradi nalazi od 1966. godine.

Zgrada u kojoj se nalazi Gradska biblioteka je ambijentalni deo gradskog trga i potiče iz

1882. godine. Zgrada nije uvek imala tu namenu. Bila je najpre privatna kuća, da bi deset godina kasnije postala redakcija gradskog lista Torontal. Nalazila se ovde i čuvena kafana "Kod Soljoma", pa Privredna banka, i od 1967. godine biblioteka.

Palata pravosuđa građena je od 1906 - 1908. godine i od tada su na jednom mestu smešteni i okružni i sreski sud i zatvor. Komponovana je u duhu romantizma i predstavlja jednu od prvih monumentalnih i reprezentativnih građevina sa početka 20. veka. Palata je, inače, dvospratna zgrada u obliku ćiriličnog slova P i dvorištem u sredini. Arhitektonske linije su naglašene ugaonim kulama sa po tri trouglasta zabata i visokim šiljastim krovom, zbog čega podseća na englesko arhitektonsko nasleđe. Ukrašavaju je dugi nizovi zasvođenih prozorskih otvora.

Dom borilačkih sportova Partizan nekada zgrada Sokolskog društva Matica iz 1927. godine delo je čuvenog arhitekta Dragiša Brašovana, Banaćanina koji je u to vreme bio afirmisani inženjer budimpeštanskog Tehničkog fakulteta. Antički kipovi na vrhu zgrade su delo čuvenog vajara Rudolfa Valdeca, vodećeg skulptora tog doba i autora spomenika Kralju Petru, koji se nalazio na glavnom gradskom trgu.

Reformatska crkva nalazi se u najviše očuvanom i najlepšem ambijentalnom okruženju starog gradskog jezgra Izgrađena je u neogotičnom stilu, 1891. godine. Ova jednostavna, jednobrodna građevina sa aspidom koja je u unutrašnjosti polukružna, a spolja višestрана je jedinstvena i znatno je obogatila arhitekturu grada. Hram krasi veliki dvospratni zvonik. U njoj se čuvaju i orgulje iz porušene Sinagoge.

Bukovčeva palata, imitacija palate u minijaturi, sagrađena je 1905. godine kao jedna od prvih dvospratnica podignutih u starom jezgru grada. Građevina je raskošna i reprezentativna, u neorenesansnom duhu. Iako teži dekorativnosti, ona prvenstveno pleni celinom svoje arhitektonske zamisli, dok se lepota nebrojenih detalja otkriva tek pri pažljivom posmatranju.

Kuća kamenoresca Tunera Teodosija iz 1900. godine, građena po planovima Ištvana Barta, zbog neobičnog mavarskog stila gradnje, dobila je naziv "Šeherezada".

Zgradu nekadašnje Trgovačke akademije projektovao je 1891. godine Ištvan Kiš, u duhu istoricizma. Gabaritom zauzima prostor od obale Begeja, sada Jezera III, sve do ulice Narodnog fronta. Građena je po ugledu na firentinsku arhitekturu, sa bogato dekorisanim prozorskim otvorima na drugom spratu.

Kuća Aleksandra Sandića, književnika i ličnog sekretara – pisara Vuka Stefanovića Karadžića, je jedini sačuvan primerak autentične panonske arhitekture sa kraja 18. veka. Kuća je zidana od naboja, pokrivena trščanim krovom na dve vode, a celom dvorišno fasadom pruža se nastrešnica bez stubova.

Novi Bečej

Zgrada stare opštine Vranjevo podignuta je u seoskoj varijanti ampira, kao prizemna ugaona građevina, sa dva jednaka simetrična krila, koja se završavaju jednostavnim čeonim zabatima. Krovovi su dvoslivni. Na jednom od krila, kao glavni akcent građevine, nalazi se plići ulazni trem sa dva stuba koji nosi arhitrav, polukružni profilisani timpanon, na kojem stoji zapis na slovenosrpskom jeziku i upisana godina gradnje MDCCCXXIII (1824). Zgrada stare opštine Vranjevo stavljena je pod zaštitu države.

Žitni magacin u Novom Bečeju je jedna od nekoliko sačuvanih građevina ovog tipa u Vojvodini i jedna od najstarijih u Novom Bečeju. Ova masivna jednospratna građevina, sa tri etaže, izgrađena je između 1778 i 1780. godine. Unutar magacina sačuvani su svi originalni konstruktivni i funkcionalni elementi od kvalitetne hrastovine. Fasade su malterisane, a krov četvoredan i pokriven biber crepom. Prvobitna funkcija skladištenja i čuvanja žita sačuvana je do danas. Proglašen je za spomenik kulture 2001. godine.

Kuća dr Vladimira Glavaša je izrazit i čist primerak kuće iz vremena bidermajera sa svojom intimnošću i toplinom. Kako su delimično sačuvani ostaci nameštaja i unutrašnja dekoracija, ambijent dočarava utisak iz vremena kada je sagrađen. Ova kuća je nedavno pretvorena u muzej.

Dvorci i letnjikovci Vojvodine

Dvorci i letnjikovci Vojvodine nastajali su tokom 18., 19 i početkom 20. veka, pa su prema tome i stilovi građenja ovih objekata različiti i pripadaju prelaznom periodu od baroka do klasicizma. Postojalo ih je desetak na ovim prostorima. Neki od njih, kao što su dvorac Kiš u Elemiru ili dvorac Lasla Karačonjija u Beodri (Novo Miloševo) su odavno srušeni, drugi su prilično oronuli, dok su neki renovirani i preuređeni i u njima se nalaze hoteli, restorani...

Kaštel – Ečka. Ovde je nekada bilo sedište vlastelinstva grofova Lazar. Lazar Lukač, poreklom Jermenin iz Erdelja, kupio je 1781. godine ogromne posede od bečkog dvora i bio rodonačelnik porodice koja je punih 160 godina vladala Ečkom. Njihov dvorac, Kaštel, podignut 1820. godine u engleskom stilu, postao je centar društvenog i kulturnog života veći i od samog Bečkereka. Dvorac je izgradio Lazar Agošton, a na otvaranju dvorca, uz prisustvo i tada najbogatijeg vlastelina Ugarske, grofa Esterhazija, svirao je na klaviru i devetogodišnji muzički vunderkind, Franc List. Dvorac i njegovu predivnu okolinu pripadnici porodice Lazar koriste sve do 1893. godine, kada umire njihov poslednji potomak.

Danas poznata kao Pinova, a nekada Danijelova vila izgrađena je 1894. u eklektičkom stilu, sa odlikama gotike i romantizma i primer je građanske stambene, raskošne vile. Prvi vlasnik Leon Štajgervald je dve godine nakon izgradnje vilu prodao Ferenc Danijelu, po kome je i dobila ime. Vila menja još nekoliko vlasnika do 1928. kada je kupuje Paja Pin,

geometar iz Bečkereka. Nemci su je preuzeli 1943. godine, a 1959. je zvanično konfiskovana i postala Higijenski zavod, odnosno Antituberkulozni zavod. Često joj je menjana namena, više puta je preuređivana, ali su spoljni i unutrašnji izgled ostali nenarušeni. U vili su se nalazili mnogi lepi detalji, raskošna vrata ukrašena ogledalima sa unutrašnje strane, kaljeva peć zelene boje u centralnom delu kuće, raskošni prozori od poda do tavanice... Vila je danas u lošem stanju, neupotrebljiva i nije pod zaštitom države.

Vila Viktora Eleka, prvog i dugogodišnjeg direktora zrenjaninske Šećerane, izgrađena je početkom 20. veka i jedan je od najreprezentativnijih primera ove vrste arhitekture u gradu. Po mnogim svojim karakteristikama, posebno po motivu srca na zabatu ove kuće, građevina pripada razvijenom obliku mađarske varijante secesije.

Jedan od najmlađih dvoraca u Vojvodini je Nojhauzen u Srpskoj Crnji, izgrađen 1943. godine za potrebe oficira nemačke okupacione vojske. Ovaj objekat krasi luksuzni materijali kao što su prvoklasna hrastova stolarija i ružičasti mermer. Danas je zgrada dvorca u dobrom stanju i u njoj se nalazi restoran.

Verski objekti Srednjeg Banata

Najstarije crkve u regionu

Najstariji kulturnoistorijski spomenik, a ujedno i verski objekat jeste Arača, koja se nalazi oko 12 km severoistočno od Novog Bečeja sa desne strane puta za Novo Miloševo, a 13 km od obale reke Tise. Ona predstavlja jedan od najstarijih dokaza pismenosti na prostoru Srednjeg Banata. Veruje se da je teritorija Arače sa okolinom bila naseljena još u praistoriji (mlađe kameno doba). Prva crkva (kapela) bila je sagrađena u periodu od IX do XI veka o čemu svedoče fragmenti dekorativne plastike sa elementima trostruke pletenice. Zidine koje danas postoje datiraju iz XIII veka. Tu benediktansku crkvu sagradio je nepoznati mađarski feudalac oko 1228. godine. Bila je to reprezentativna trobrodna bazilika građena u romanskom stilu sa tri polukružne apside (koje i danas postoje). Kao građevinski materijal korišćena je crvena opeka, sivi tesani kamen - peščar i mermer. Sa spoljašnje strane crkva nije bila malterisana, a jedini plastični detalji sa zapadne strane bili su portal i velika rozeta, koja spada u bogatije primerke iz XIII. veka. 1280. godine crkva je bila opljačkana, a neki delovi oštećeni. Obnovila ju je kraljica Jelisaveta, ćerka Stjepana II Kotromanića, 1370. godine. Tada joj je sazidan toranj (zvonik) u gotskom stilu, a kakvi su bili i svi drugi dozidani detalji.

U kasnom srednjem veku u kompleksu Arače podinuta je tvrđava za odbranu od Turaka, od koje danas nema ni traga. Bila je pod nadzorom Stefana Lazarevića (1417. godine), a kasnije Đurađa Brankovića. 1551. godine Araču su, prilikom osvajanja Banata, spalili Turci. Narod se raselio po okolnim mestima-Beodra i Karlovo (današnje Novo Miloševo) i Vranjevo (Vranjevo je danas deo Novog Bečeja). Jedina otkopavanja vršena su u XIX veku. Tada je pronađena aračka spomen - ploča, koja se danas nalazi u

Nacionalnom muzeju u Budimpešti.

Kao spomenik kulture, Arača je 1968. godina stavljena pod zaštitu države, a danas je i pod zaštitom UNESCO-a.

Srpska pravoslavna crkva u Ečki je jedan od najstarijih i najznačajnijih verskih objekata. Izgrađena je 1711. godine. To je jedna od najstarijih pravoslavnih crkava u Vojvodini izgrađenih posle velike seobe 1690. godine, a svakako najstarija crkva u Banatu. Ozidana je od čerpića i pokrivena šindrom, poluobličastog svoda, sa tri prozora na severnom i južnom delu i baroknim ikonostasom iz 1786. godine, rad Teodora Popovića. Stari ikonostas, iz 1744. godine, rad Nedeljka Popovića Šerbana, danas se nalazi u Narodnom muzeju u Zrenjaninu. Sadašnji ikonostas u ovoj crkvi postavljen je 1869, vrlo je star i potiče od nepoznatog umetnika. Crkva je kao jedan od najstarijih sačuvanih spomenika kulture na ovom području i zbog istorijskog značaja proglašena je za istorijski spomenik i pod zaštitom je države. Crkvena riznica raspolaže veoma retkim primercima starog kovanog srebra. U porti crkve nalaze se i nekoliko veoma starih nadgrobnih spomenika podignutih na grobovima sveštenika koji su služili u ovoj crkvi.

U Čenti je postojala crkva, izgrađena 1743. godine, od pletara i naboja. Crkva je srušena i obnovljena 1991. godine. Nova crkva, sagrađena je u sadašnjem centru sela 1802. godine, a njen oltar, zvona i čitav objekat, nalaze se pod zaštitom države od 1974. godine.

Mala pravoslavna crkva u Novom Bečeju (Manastir) je najstarija crkva i pretpostavka je da je izgrađena 1741. godine. Manastir, kako je u narodu poznata ova crkva je posvećena uspenju Presvete Bogorodice. Uoči Velike Gospojine je praznično bdenije kada se okupi veliki broj vernika i naroda. Velika Gospojina je i slava Novog Bečeja, kada se održava velika crkvena, kulturna i turistička manifestacija Velikogospojinski dani. Zanimljivost je ta što crkva nije imala ikonostas i nije frekskopisana. Freskopisanije je radio Zoran Todorović od 2006. do 2007. Još jedna zanimljivost je vezana za manastir. Ruska emigracija iz carske Rusije je u Manastiru zajedno sa sveštenstvom služila crkvenu liturgiju.

Prva bogomolja u Zrenjaninu sagrađena je 1746. godine. To je pravoslavni hram Uspenja Bogorodice i nalazi se u Svetosavskoj ulici. Iako neskrivena od pogleda, ova crkva je uspela da sačuva mnoge tajne o sebi. Desetak godina posle njene izgradnje, po već tada ustaljenom običaju, obavljen je popis crkava u Temišvarskoj eparhiji. Sudeći po njemu, od sedamdeset tada popisanih crkava, samo su dvadeset i četiri crkve bile zidane od opeke, a među njima, jedino je bečkerečki hram Uspenja bio pokriven crepom. Ova građevina je jedna od retkih koje su preživele veliki požar 1807. godine.

Zanimljivosti

U Jankov Mostu postoje dve crkve: Rumunska pravoslavna crkva, koja ima sveštenika i okuplja veći broj vernika i i Grčko-katolička crkva (Unijatska) koja više nema vernika.

Pravoslavna crkva u Kumanu je posvećena svetim arhanđelima Mihajlu i Gavrilu. Građena je od 1823. do 1834. godine kada je izgrađen i toranj. Ikonostas je rad Nikole

Aleksića iz 1854. do 1856. godine. Zanimljivost je ta što je na svodu slika na kojoj se Isus obraća Mariji Magdaleni i u levoj ruci drži ašov.

Katolička crkva u Beodri (deo Novog Miloševa) je posvećena Svetoj Mariji Magdaleni. Crkva je građena od 1838. do 1842. godine. Crkvu su izgradili Braća Karašonji Laslo i Lajoš i zato je crkva sa dva tornja. Crkva je istovremeno bila i grobnica – mauzolej, gde su u kriпти sahranjeni mnogobrojni članovi porodice Karašonji. Glavni oltar i dveri su rad bečkog majstora Reisingera. Dve zanimljivosti su vezane za ovu crkvu. Članovi grofovske porodice nisu pratili misu sa ostalim vernicima, već je za njih bila posebna loža. Drugo, za kupovinu zvona 1932. (prva zvona su pretopljena u topove u Prvom svetskom ratu) priloge su davale mnoge pravoslavne porodice, tako da i danas za njih zvone zvona tokom sahrane.

Pravoslavna crkva u Novom Bečeju je posvećena prenosu moštiju svetog Nikole (letnji sveti Nikola). Građena je najverovatnije u periodu od 1792. do 1796. godine. Ikonostas iz 1814. godine rad je radionice Stefana Gavrilovića. Zanimljivost iz burne prošlosti je rušenje tornja crkve u orkanskoj oluji 12. septembra 1931. godine. Crkveni toranj je sada zatupljen i kraći 5 metara u odnosu na originalni, koji je imao šiljast vrh.

Srpski Itebej danas, kao i mnoga mesta u Vojvodini, ima više crkava, i stanovnike različitih veroispovesti. U selu se nalaze pravoslavna, rimokatolička i adventistička crkva, a nekada je postojala i sinagoga i još jedna pravoslavna crkva.

Pijaristička crkva je podignuta 1846. u stilu klasicizma, u okviru zgrade gimnazije koju je Janoš Varadi otvorio iste godine kad i nižu pijarističku gimnaziju. Crkvu su držali monasi pijaristi čiji red je osnovan 1621. Zidne slike je radio Jozef Gojgner 1879. Austrijanac Gojgner dolazi iz Vršca 60 -tih god. XIX veka u Bečkerek gde otvara slikarski i fotografski atelje. Značajan deo njegovog opusa čini monumentalno zidno slikarstvo i slikana dekoracija po crkvama širom Banata. Sem ečanske, oslikao je crkvu u Boki, Novom Miloševu i Novom Bečeju, a u samom Bečkereku, oslikao je obe katoličke crkve i dekorisao je svečanu salu u župnoj zgradi. U crkvi se retko održava služba, pa se koristi za skladištenje humanitarne pomoći. Njena buduća namena mogla bi biti koncertna dvorana i škola orgulja, jer se u njoj nalaze najkvalitetnije orgulje u Vojvodini.

Sinagoge i jevrejska groblja

Na teritoriji Srednjeg Banata, pre Drugog svetskog rata postojale su četiri jevrejske sinagoge i to u Zrenjaninu, Novom Bečeju, Srpskom Itebeju i u Ečkoj.

Zrenjaninska sinagoga je sagrađena je 1856. Raznorodan i raznobojan materijal upotrebljen za građenje, po preporuci arhitekta, nabavljen je sa raznih strana. Unutrašnjost sinagoge je bila osvetljena električnim svetlom, što je bila novost u to vreme, jer je električna struja tek stigla u grad. Jedino što nam je preostalo od ove građevine su vrata, danas u zgradi Jevrejske opštine. Orgulje koje poseduje zrenjaninska reformatska crkvena opština imaju dugu istoriju i neobičnu sudbinu. Pravljene su u Beču u prvoj polovini XIX veka za potrebe prvobitne zrenjaninske sinagoge. Kada je na mestu stare i dotrajale podignuta nova sinagoga 1896. godine, i ove orgulje su prenete u novu zgradu. Sinagoga je srušena 1941. godine, i ko zna kakvu bi sudbinu doživele orgulje da predstavnici reformatske crkvene opštine nisu tada uspeli da ih otkupe od nemačkih vlasti.

U Zrenjaninu još postoji jevrejsko groblje, koje je izmešteno sa prvobitnog mesta i sada se nalazi na mesnom Evangelističkom groblju.

Sinagoga u Novom Bečeju je izgrađena je 1865. godine. Nalazila se u ulici Žarka Zrenjanina 16, a pored nje je postojala i zgrada u kojoj je stanovao kantor (pomoćnik rabina). Sinagoga je bila mala, shodno broju Jevreja u Novobečejskom srezu. U svakom smislu je bila skromna i jednostavna. 1941. godine, kada su svi Jevreji iz Novog Bečeja i okoline deportovani, sinagoga je zatvorena, a 1946. vlasti su je prodale privatnicima koji su je srušili i na tom mestu sagradili stambene objekte. U životu je ostala samo originalna kapija i deo zida, koji se nalaze na istoj adresi.

U Novom Bečeju postoji opustošeno jevrejsko groblje, od kojeg je ostala samo spomen ploča podignuta 70 - tih godina XX veka.

Mnoge crkve sa teritorije Srednjeg Banata su porušene, kao što su Katoličke crkve u Žitištu (na njenom mestu se danas nalazi benzinska pumpa), u Banatskom Karađorđevu, Česteregu i drugim mestima.

NÁBOŽNÉ OBJEKTY STREDNÉHO BANATU

Najstaršie kostoly v regi6ne

Najstarší kulturnohistorický pomník, a zároveň i náboženský objekt je ARAČA, ktorá sa nachádza asi 12 km severovýchodne od Nového Bečeja z pravej strany cesty do Nového Miloševa, a 13 km od pobrežia rieky Tisy. Ona je jeden z najstarších dôkazov gramotnosti na priestore stredného Banatu: Pravdepodobne teritoria ARAČA s okolím bola obýdlena ešte v prahistorii (v mladšej kamenej dobe) .Prvý chrám (kaplnka) bola vybudovaná v periode od IX do XI storočia o čom svedčia fragmenty dekoratívnej plastiky s elementami trojitej pletenky. Zrúcaniny, ktoré ešte aj dnes jestvujú datujú z XIII storočia. Tento benediktansky chrám vybuďoval neznámy maďarský feudalista asi 1228 roku. bola to reprezentujúca bazilika, budovaná v romanskom štyle s tromi polokružnými apsídami (ktoré jestvujú i dnes). Ako stavebný materiál použitá je červená tehla, sivý tesaný kameň - pieskovec a mramor. Z vonkajšej strany chrám nebol omietaný, a jediný plastický detail so zapadnej strany boli portál a veľká rozeta, ktorá sa počíta medzi bohatšie exempláre z XIII storočia. 1280 roku kostol bol ozbýjaný, a niektoré čiastky poškodené. Renovovala ho kraľovná Jelisaveta, dcéra Stjepana II Kotromanića, 1370 roku. Vtedy je vybudovaná veža (zvonica) v gotskom štyle, a také boli aj všetky dobudované detaile.

V neskorom strednom veku v komplekse Arača vystavaná je pevnosť k odbrane od Turkov, z ktorej dnes nezostálo nič. Bola pod dozorom Stefana Lazarevića (1417 roku), a neskoršie Ďuraďa Brankovića. 1551 roku Araču, pri podmaňovaní Banata, spálili Turci. Národ sa vysťahoval po okolitých mestách Beodra a Karlovo (dnešné Novo Miloševo) a Vranjevo (Vranjevo je dnes časť Nového Bečeja). Jediné výkopavky boli podniknuté v XIX storočí. Vtedy bola najdená aracká pamätná tabuľa, ktorá sa dnes nachádza v Nacionalnom muzeume v Budapešti.

Ako kultúrny pomník, Arača bola 1968 uvedená pod ochranu štátu, a dnes je pod ochranou UNESCO-a.

Srpský pravoslávny kostol v Ečke je jeden z najstarších a najvýznamnejších náboženských objektov. Vybudovaný je 1711 roku. To je jeden z najstarších pravoslávnych kostolov vo Vojvodine, vybudovaných po veľkom sťahovaní národov 1690 roku, a určite najstarší kostol v Banáte. Vybudovaný je z čapíkov a strecha je šindľová, valená klenba s troma oknami na severnej a na južnej strane a barokným ikonostasom z roku 1786, dielo Teodora Popovića. Starý ikonostas, z roku 1744, dielo Nedeljka Popovića, dnes sa nachádza v Narodnom muzei v Zrenjanine. Terajší ikonostas v novom kostole postavený je 1869, veľmi je starý a je dielom neznámeho umelca. Kostol je jeden z najstarších zachovaných pomníkov kultúry na tomto území a pre historický význam vyhlásený je za historický pomník a je pod ochranou štátu. Kostolná klenotnica disponuje s veľmi zriedkavými exemplármi starého kujného striebra. V porte sa nachádza aj niekoľko veľmi starých náhrobných pomníkov na hrobch kazateľov, ktorí pôsobili v tomto kostole.

V Čente bol kostol, vybudovaný 1743 roku, z pletiva a náboju. Kostol je zrúcaný a obnovený 1991 roku. Nový kostol, vybudovaný je v terajšom strede dediny 1802, a jeho oltár, zvony a celý objekt, sú pod ochranou štátu od 1974 roku.

Malý pravoslávny kostol v Novom Bečeji (Kláštor) je najstarší kostol a predpokladá sa, že je vybudovaný 1741 roku. Manastir, pod týmto meno známy medzi ľuďmi, venovaný je vstúpeniu Pannanky Márie. V predvečer sviatku Veľkej gospojiny sú aj oslavy Nového Bečeja, vtedy sa koná aj veľká cirkevná, kultúrna, a turistická manifestácia Veliokogospojinsky dani. Jednou zo zaujímavostí je aj to že kostol nemal ikonostas a nie je freskopísaný. Fresky stvárnil Zoran Todorović od 2006 do 2007. Ešte jedna zaujímavosť je spojená s Manastrom. Ruská emigrácia z cárskeho Ruska v Manastire spolu s duchovnými prislúchovali cirkevnú liturgiu.

Prvý náboženský objekt v Zrenjanine vybudovaný je 1745 roku. To je pravoslávny Chram Vstúpenia Bohorodičky a nachádza sa v Svetosavskej ulici. Hoci vystavený pohľadom, tomuto kostolu sa podarilo zachovať mnohé tajomstvá o sebe. Desať rokov po jeho vybudovaní, dľa ustálenej obyčaje, vykonaný je súpis kostolov v temešvarskej eparchie. Súdiac podľa neho zo sedemdesiat vtedy zapísaných kostolov, len dvadsaťštyri boli budované z tehál, a medzi nimi, jedine bečkerečský chrám Vstúpenia bol pokrytý črepom. Táto budova je jedna z málo, ktoré prežili veľký požiar 1807 roku.

Zaujímavosti

V Jankovom Moste jestvujú dva kostoly. Rumúnsky pravoslávny kostol, ktorý má kňaza a v ktorom sa zhromažďuje väčší počet veriacich a Grecko-katolícky kostol (Unijatsky), ktorý viac nemá veriacich.

Pravoslávny kostol v Kumanách je venovaný svätým archanjelom Michalovi a Gabrielovi. Stavany je od 1823 do 1834 roku vtedy je postavená veža. Ikonostas je dielo Nikolu Aleksića z roku 1854 až do roku 1856. Zaujímavosť je to že na oblúku obraz na

ktorom Ježiš oslovuje Máriu Magdalénu a v ľavej ruke drži rýľ.

Katolícky kostol v Beodre (časť Noveho Miloševa) je venovaný Svätej Márie Magdalene. Kostol je budovaný od 1838 do 1842 roku. Kostol vybudovali bratia Karašoni Laslo a Lajoš, a preto má kostol dve veže. Kostol bol zároveň aj hrobka – mauzolej, kde sú v kripte pochovaní početní členovia rodiny Karačoni. Hlavný oltár a dvere sú dielo viedeňského majstra Reisingera. Dve zaujímavosti sú spojené s týmto kostolom. Členovia grófskej rodiny neboli prítomní na bohoslužbe s ostatnými veriacimi, ale pre nich bola osobitná lóža. Druhé, za kúpu zvonov 1932 (prvé zvony boli pretopené na delá v Prvej svetovej vojne), príspevky dávali aj mnohé pravoslávne rodiny, takže im aj dnes zvonía zvony pri pohrebe.

Pravoslávny kostol v Novom Bečeji je venovaný prenášaní kostí Sv. Nikolu (letný sv. Nokola). Pravdepodobne je stavaný v období od 1792 do 1796 roku. Ikonostas z roku 1814 dielo je dielne Stefana Gavrilovića. Zaujímavosť z búrlivej minulosti je aj búranie veže v orkánskej víchrici 12. septembra 1931 roku. Kostolná veža je teraz zatupená a kratšia 5 metrov v porovnaní z originalnou, ktorá mala ostrý vrch.

Srbský Itebej dnes, ako aj mnohé mestá vo Vojvodine, má viac kostolov, a obyvateľov rôznych vieroviznaní. V meste sa nachádza pravoslávny, rimokatolícky a adventistický kostol, a kedysi existovala aj sinagoga a ešte jeden pravoslávny kostol.

Pijaristický kostol je vystavaný 1846 v klasicistickom štýle, v rámci budovy gymnázia ktorú Jánoš Varadi otvoril v ten istý rok keď aj pijaristický gymnázium. Kostol obsluhovali mnísy pijaristi, či rad je založený 1621. Nástenné obrazy vytvoril Jozef Geugner 1879. Rakúšan Geugner prichádza z Vršca v 60-tých rokoch XIX storočia do Bečkereku, kde otvára maliarsky a fotografický ateliér. Významnú časť jeho opusa činí nástenné maliarstvo a maľovaná dekorácia po kostoloch po celom Banáte. Okrem ečanského, vymaľoval aj kostoli v Boke, v Novom Miloševa, v Novom Bečeji, a v samom Bečkereku omaľoval oba katolícke kostoly a urobil dekoráciu aj v sviatočnej sale vo farskej budove. V kostole sa zriedka konajú bohoslužby, takže sa používa na sklad humanitnej pomoci. Jeho budúci účel by mohol byť koncertná sieň a organová škola, lebo sa v ňom nachádza najkvalitnejší orgán vo Vojvodine.

Sinagogy a židovské hroby

Na území stredného Banatu, pred Druhou svetovou vojnou existovali štyri židovské sinagogy a to v Zrenjanine, Novom Bečeji, Srbskom Itebeji a v Ečke.

Zrenjaninská sinagoga je vybudovaná 1856. Rôznorodý a rôznofarebný materiál je použitý na výstavbu, na odporúčenie architekta, zaobstaraný je z rôznych strán. Vnútro sinagogy osvietené bolo elektrickým osvietením, čo bola novina v tom čase, lebo elektrický prúd len čo bol prišiel do mesta. Jediné čo nám zostalo z tohoto kostola sú dvere, dnes v budove Židovskej obce. Orgán, ktorý dnes vlastní zrenjaninská reformovaná cirkev má dlhú históriu a neobyčajný osud. Vyrobené sú vo Viedne v prvej polovici XIX storočia pre potreby prvej zrenjaninskej sinagógi. Keď na mieste starej a doslúženej sinagogy, bola vystavaná nová 1896 roku, aj tento orgán bol prenesený do novej budovy. Sinagoga bola zbúraná 1941 roku, a ktovie aký by osud dožil orgán, keby sa predstaviteľom reformovanej cirkvi nebolo podarilo ho odkúpiť od nemeckej vrchnosti.

V Zrenjanine ešte existujú židovské hroby , ktoré sú vymiestnené z pôvodného miesta a teraz sa nachádzajú na mestskom evanjelickom cintoríne.

Sinagoga v Novom Bečeji je vybudovaná 1865 roku. Nachádzala sa v ulici Žarka Zrenjanina 16 a vedľa nej existovala aj budova, v ktorej býval kantor (pomocník rabína). Sinagoga bola malá, primerane počtu Židov v Novobečejskom okrese. V každom ohľade bola skromná a jednoduchá. 1941 roku, keď boli všetci Židia z Nového Bečeju a okolia deportovaní, sinagoga bola zatvorená, a 1946 vrchnosti ju predali súkromníkom, ktorí ju zbúrali a na tom mieste vybudovali obytné objekty. Nažive zostala len originálna brána a čiastka múra, ktorý sa nachádzajú na rovnakej adrese.

V Novom Bečeji existujú spustošené židovské hroby, s ktorých zostala len pamätná tabuľa postavená v 70-tých rokoch XX storočia.

Mnohé kostoly na území stredného Banatu sú rozbúrané, ako je to Katolícky kostol v Žitišti (na jeho mieste je toho času benzinové čerpadlo), v Banatskom Karadjordjeve, Čersteregu a iných mestách.

Zrenjaninski sportisti – simbol malog grada

Ako se kojim slučajem nađete u društvu osoba koje nisu čule za naš grad, teško ćete im objasniti da ste iz mesta kroz koje protiče Begej, ili ima jedno od najstarijih pozorišta u Srbiji. Ono po čemu je Zrenjanin na daleko čuven su naši sportisti koji sa ponosom predstavljaju naš grad. A ono što predstavlja obeležje jednog grada je simbol, pa otuda i naslov ovog teksta, složićete se, nije pogrešan.

I to nije slučaj samo danas kada su tu Vanja i Nikola, Bodiroga, Miroslava, Ivan, Bambi i ostali (neka se niko ne uvredi, biće pomenut kasnije), odvajkada je Zrenjanin imao najbolje sportiste. To me je navelo da razmislim o njima i ne dozvolim da oni ostanu u senci vremena. U ovom tekstu ću navesti moje drage Zrenjanince da budu još ponosniji.

Najspretnijem devojka

Kako je sve počelo teško je utvrditi... Ne znamo tačan momenat kada je igra i nadmetanje momaka, ne ni li osvojili srce neke lepe Banaćanke, preraslo u sport. Nadmetali su se u mnogim disciplinama i najspretniji su bili oduvek omiljeni. Postoje pisani dokazi da su velikobečkerečki strelci učestvovali u zvaničnom takmičenju u Beloj Crkvi još polovinom 18. veka. U zrenjaninskim školama je tih godina poklanjana velika pažnja fizičkoj kulturi, i škole su imale, čini mi se, slično shvatanje škole kao u starogrčkim gimnazijama koje su poznate kao „ vežbalište za duh i telo“.

Ko su Ivanini prethodnici?

Mislim da danas ne postoji osoba u gradu koja ne zna za Ivanu Španović i njene uspehe kojima se naša mlada sugrađanka upisala u istoriju najuspešnijih zrenjaninskih sportista. Ali malo ko zna kada je i od koga sve poteklo.

Još pre 8 decenija u našem gradu postojali su atletičari kojima se dičila cela Jugoslavija.

Prvi atletski klub zvao se „Obilić“ i već 1925. bio je ekipni prvak Jugoslavije. Atletika je nakon I svetskog rata postala najpopularniji sport u gradu. Najpoznatiji sportisti iz tog doba su: Karlo Ambrozi (bacanje kugle i diska), Zoltan Bence (200 i 400m), Rajs (100m), Telesko (skok u dalj)...

Atletska staza izgrađena je na Gradskom stadionu kraj Karađorđevog parka 1949. godine.

„Nemoj se kačiti sa Zrenjanincem“ ima bogatu istoriju

Kada bi ovo znali svi koji ne znaju dobro bi raznislili o svojim postupcima. U duhu zrenjaninaca odavno plamti ljubav prema boksu. Nekada su glavne face ovog sporta upravo poticale iz našeg grada. Prve borbe u Zrenjaninu bile su 1945. godine, kada je i osnovan boksterski klub „Radnički“. Tada još uvek nije bilo dovoljno priprema za boksera, pa nije slučajno što su mnogi od njih trpeli različite lomove nosa i razbijanje arkada. Zbog loših uslova mladi bokseri su trenirali u Željezničaru, Trgovačkom i konačno 1953. godine osnivaju klub „Banat“. Tada počinje procvat ove „plemenite veštine“. Najuspešniji bokser tog vremena bio je Zvonimir Vujin, koji je osvojio dve bronzne medalje na Olimpijadi, srebro na EP, i postao je uskoro i prvak Balkana i Mediterana. Pored njega ne smemo zaboraviti boksera kao što su Stevan Čizmić, Šandor Endreš, Miladin i Radonja Lekić, Rade i Borivoje Novaković, Svetomir Mojić, Branko Vidović, Nikola Ilijević... i mnogi drugi koji su svojom osobenošću obeležili jednu epohu zrenjaninskog sporta.

Mladi crveni đavo Bambi

Trenutno dva najpoznatija fudbalera koja su ponikla iz zrenjaninske škole fudbala su Tošići, Zoran i Duško, koji igrom slučaja imaju isto prezime. U Zrenjaninu se fudbal igrao mnogo pre zvaničnih podataka koji beleže da je to bilo 1889. godine. Već 1890. je osnovan Velikobečkerečki fudbalski klub. Prva zvanična utakmica odigrana je 1909. godine između gimnazijalaca Novog Bečeja i Velikog Bečkereka u Novom Bečeju. U Zrenjaninu je osnovan i Banatski fudbalski savez 1921. godine.

„Oni što svakodnevno veslaju pod mostom“

Kajakaštvo se u Zrenjaninu pojavljuje 1948. i odmah 300 mladih Zrenjaninaca bivaju zainteresovani za ovaj sport i oni osnivaju kajakaški klub „Begej“. Najbolji kajakaš ovog kluba bio je Zlatimir Šuvački, koji je 1963. na EP uzeo srebro. Učestvovao je i na Olimpijskim igrama u Meksiku 1968. i u Minhenu 1972.

Mi imamo svoga Boga, ime mu je Bodiroga

Posleratni Zrenjanin bio je zainteresovan za razvoj sportista, pa tada počinje i igranje košarke. Od 60-tih grad postaje košarkaški centar Jugoslavije. Prva postava tadašnjeg „Proletera“ bila je i prva postava reprezentacije Jugoslavije. Ti sjajni momci bili su: Vilmoš Laci, Lajoš Engler, Milutin Minja, Ljubomir Katić i Dušan Radojčić. Vilmoš Laci bio je prvi koji je odigrao 100 mečeva za reprezentaciju. Ženska ekipa imala je svoj prvi nastup već 1946. godine. Uz Proleter, košarku je negovao i „Radnički“. I još mnogo toga je bilo pre

našeg Dekija.

The Grbićs

Momci su želeli da budu kao Vanja i Nikola, a devojčice... one su želele da svi dečaci budu kao Vanja i Nikola.

Početak odbojke vezuje se za period posle I svetskog rata, mada ne postoje pisani tragovi.

Brža u bazenu od svih dečaka, osim možda Ivana

Miroslava Najdanovski i Ivan Lenđer uzor su mnogim klincima širom sveta. Počeli su u Zrenjaninu, a dokle će stići... za sad se čini daleko, daleko...

Plivačka škola postojala je u Velikom Bečkereku od 1855. godine na plivalištu Rozenfeld. Jedini cilj škole bila je obuka plivača. Prvo takmičenje zabeleženo je tek 1906. godine. 1939. izgrađeno je prvo 25-metarsko plivalište na Begeju. Posle II svetskog rata Laslo Bala ponovo pokreće školu i tada je u Petrogradu održano prvenstvo Severnog Banata u plivanju.

Majstori rukometa

Rukomet je svakako jedan od najpopularnijih i najtrofejnijih sportova Zrenjanina koji je počeo da se igra još 1949. Zahvaljujući profesoru Ekonomske škole Stevanu Mahalupi i đacima pokrenuta je inicijativa, a zatim je i osnovan rukometni klub „Vulkan“ koji je vrlo brzo izborio status prvoligaša. Preteča ženskog rukometa, Hazena, razvijala se u klubovima Obilić, Kadimi, Radnički. Rukometašice Proletera su u sezoni 1961/62 bile u prvoj ligi. Zaslužne za ovaj uspeh bile su Angelina Guzijan, Vera i Jelena Kovačev, Ljubica Volf, Katica Rašić, Smilja Trifunov, Ana Maling, a ubrzo i Mara Vejnović. Osamdesete godine su bile jako uspešne za rukometni klub „Proleter Naftagas“ koji je bio finalista plej-ofa prvenstva Jugoslavije, finalisti Kupa Jugoslavije, Kupa IHF i finalisti KEŠa u periodu od 1989. do 1991. godine. Tada su zabeležene i dve titule prvaka države. Rukometaši, svetskog kvaliteta, koji potiču iz Zrenjanina su Milovan Jakšić, Radivoje Mavrenski, Slobodan Todorčić, Janoš Roža, Branislav Grbić, Branislav Vorgić, i jedan od najpoznatijih Sećanjac Momir Rnić, i naravno mnogi drugi.

A pre Kristijana...

U Zrenjaninu se rvanje pojavilo 1919. godine u dva lokalna kluba: Radničkom i Kadimi. 1924. su se naši rvači prvi put rvali protiv momaka iz Sente. Borbe su tada trajale do pobeđe, bez ograničenja vremena i bodovnih listića. Istaknuti rvači tog doba su Melegi i Kos. Rvački klub iz kojeg je ponikao olimpijski prvak Branislav Simić, osnovan je proleća 1945. godina. Zlatna godina, i godina od kada se takmičenja ne mogu zamisliti bez zrenjaninskih rvača je 1952. Zrenjanin se i danas ponosi svojim rvačima.

Ljudi od gume

Gimnastička škola u Zrenjaninu osnovana je 1867, pod vođstvom profesora Đule

Bendeka – Sigetija. Žene su počele da se bave ovim sportom 1894. Karolina Mesinger, Zrenjaninka, bila je prva nastavnica gimnastike u Jugoslaviji. Ženska gimnastička ekipa je prva zabeležila uspešan nastup na prvenstvu Banata u Vršcu. 1947. godine osnovano je Gimnastičko društvo „Koča Kolarov“. Osnivanjem Saveza za telesno vaspitanje „Partizan“, Gimnastičko društvo „Koča Kolarov“ prerasta u Društvo za telesno vaspitanje „Partizan“. Od 1970. počinje uspon zrenjaninske gimnastike. Zaslužna za to je Slavica Kemdačina koja je 1971. na Mediteranskom prvenstvu osvojila srebro; 1972. je učestvovala na Olimpijadi u Minhenu. Istakle su se još: Vesna Jovin, Brigita Ludvig, Olivera Savić...

Opet ovi što veslaju pod mostom

Veslanje ima jednu od najdužih tradicija u gradu. Spominje se u gradskim hronikama od 1883. godine. 1950. godine veslači osnivaju stalni klub „Galeb“. Današnji naziv „Begej“ postavljen je 1968. Najbolji veslač svih vremena u bivšoj Jugoslaviji je Zrenjaninac Milorad Stanulov, koji je osvojio niz medalja i trofeja. Bio je više puta prvak Balkana i Mediterana, kao i Jugoslavije. Olimpijski je osvajač dve olimpijske medalje.

Sportivii din Zrenjanin – simboluri ai unui oraș mic

Dacă vă aflați din întâmplare în compania unor persoane care nici măcar nu au auzit de orașul nostru, aveți o misiune foarte grea să le explicați faptul că sunteți din localitatea prin care curge Bega sau are unul dintre cele mai vechi teatre din Serbia. Dar, prin ceea ce orașul Zrenjaninul este cunoscut pe toate meriadenele sunt sportivii, care reprezintă urbea cu mândrie. Tot ce reprezintă o trăsătură aparte a unui oraș este un simbol, de la care provine și titlul, care, sper să vă conformați cu părerea, nu este deloc greșit.

Nu este cazul numai acum, când îi avem pe Vanja și Nikola, Bodiroga, Miroslava, Ivan, Bambi și alții (să nu se supere nimeni, vor fi amintiți mai târziu), dintotdeauna Zrenjaninul a avut cei mai buni sportivi. Acest fapt mă îndreaptă spre a mă gândi despre ei, spre a nu permite să rămână în umbra uitării. În text îi vor enumera pe sportivii dragi din Zrenjanin, să fie mândri de sine.

Celui mai dibaci – fata

Cum a început este greu de constatat... Nu știm exact când s-au transformat jocul și întrecerile băieților pentru cucerirea inimelor fetelor bănățene într-un sport. S-au întrecut la multiple discipline, cei mai dibaci au câștigat simpatiile sexului feminin. Există date scrise precum că trăgătorii din Becicherecul Mare au participat la competiții oficiale încă de la jumătatea secolului al XVIII – lea. Pe timpurile amintite în școlile din Zrenjanin s-a acordat o atenție deosebită culturii fizice, pare-mi-se, concepția fiind preluată de la liceele vechilor greci drept “exerciții de suflet și corp”.

Care au fost înaintașii Ivanei ?

Cred că astăzi nu există persoană în oraș care nu știe cine este Ivana Španović, percum și succesele datorită căror tânăra noastră concitadină s-a înscris în istoria celor mai valoroși sportivi din Zrenjanin. Dar sunt foarte puțini cei care știu cine și când a început.

Încă în urmă cu 8 decenii în orașul nostru au existat atleticieni cu care s-a mândrit întreaga Iugoslavie. Primul club de atletism se numea "Obilić", fost campionul al Iugoslaviei. După Primul război mondial cel mai popular sport a fost atletismul (probabil din cauză că populația de atunci a fost învățată să fugă... o ineterpretare a mea). Cei mai cunoscuți sportivi din acele vremuri sunt: Karlo Ambrozi (aruncarea discului și a greutății), Zoltan Bence (200 și 400m), Rajs (100m), Telesko (săritura în lungime)...

Pista athletică a fost construită la stadionul Orașenesc de lângă parcul Karađorđe în anul 1949.

"Nu te agăța cu cei din Zrenjanin" are o istorie bogată

Cei care nu știu acest fapt ar trebui să gândească bine asupra consecințelor comportării sale. În sufletul celor din Zrenjanin clocotește dragosea față de box. Pe timpuri cele mai "importante fețe" au provenit tocmai din orașul nostru. Primele lupte în Zrenjaninau avut loc în anul 1945, anul înființării clubului de box "Radnički". În acele vremuri boxerii nu au avut pregătiri necesare și nu întâmplător au suferit accidentări serioase. Din pricina condițiilor necorespunzătoare de antrenament tinerii boxeri s-au antrenat la Željezničar, Trgovački, pentru ca apoi în anul 1953 să înființeze clubul "Banat". Atunci începe ascensiunea acestui nobil sport. Cel mai reușit pugilist de pe acele vremuri a fost Zvonko Vujin, care a cucerit două medalii de bronz la olimpiade, medalie de argint la CE, fiind campion balcanic și campion al Jocurilor mediteranee. Alături de el, nu trebuie uitați nici următorii pugiliști: Stevan Čizmić, Šandor Endreš, Miladin și Radonja Lekić, rade și Borivoje Kovačević, Svetomir Mojić, Branko Vidović, Nikola Ilijević... și mulți alții care au marcat o epocă a sportului din Zrenjanin.

Tânărul „diavol roșu” Bambi

Actualmente, doi dintre cei mai populari fotbaliști care provin de la școala de fotbal din Zrenjanin sunt cei doi Tošić, Zoran și Duško, care din întâmplare poartă același nume, dar nu sunt rude. În Zrenjanin s-a jucat fotbal și înainte de datele oficiale din anul 1889. Deja în anul 1890 a luat naștere Velikobečkerčki fudbalski klub (clubul de fotbal din Becicherecul Mare). Primul meci de fotbal a avut loc în anul 1909, adversari fiind liceele din Novi Bečej și Becicherecul Mare, la Novi Bečej. La Zrenjanin a fost înființată Uniunea de fotbal a Banatului în anul 1921.

"Cei care zilnic vâslesc sub pod"

În anul 1948 apare sportul caiac în Zrenjanin, iar cei 300 de tineri care prezintă interes deosebit pentru practicarea acestui sport, înființează clubul de caiac "Begej". Cel mai bun caiachist al clubului a fost Zlatomir Šuvački, care a cucerit medalia de argint la CE din anul 1963. A participat la J.O. de la Mexico 1968 și Munchen 1972.

Noi îl avem pe-al nostru Dumnezeu – Bodiroga-i numele său

În perioada postbelică în orașul Zrenjanin a existat interes pentru dezvoltarea sportului, în perioada amintită începe să se practice baschetul. Prin anii 60 orașul nostru devine unul din centrele baschetului iugoslav. Echipa clubului "Proleter" a fost concomitent și prima formație a selecționatei Iugoslaviei. Acești tineri minunați au fost: Vilmoš Laci, Lajoš Engler, Milutin Minja, Ljubomir Katić și Dušan Radojčić. Vilmoš Laci a fost primul baschetbalist care a înscris 100 de selecții la echipa națională. Echipa de fete a avut debut oficial în anul 1946. Pe lângă clubul "Proleter" baschetul s-a mai practicat și la "Radnički". Multe s-au petrecut înainte de apariția lui Deki (Bodiroga) pe scenă.

The Grbićs

Băieții au dorit să fie ca Vanja și Nikola, iar fetele... ele doreau ca toți băieții să fie ca Vanja și Nikola. Nu există documente scrise, dar se presupune că începuturile voleiului ca sport datează din perioada de după Primul război mondial.

Este mai rapidă în piscină decât toți băieții, poate nu și decât Ivan

Miroslava Najdanovski și Ivan Lender sunt idoli ai multor copii de pe glob. Au început în Zrenjanin, până unde vor ajuge.. deocamdată pare-se departe, departe...

Școala de natație a existat în Becicherecul Mare din anul 1855 la baia Rozenfeld. Unicul scop al școlii a fost instruirea înotătorilor. Primele competiții sunt marcate abia în anul 1906. În anul 1939 a fost construită piscină pe Bega de 25 de metri. După cel de-al II-lea Război mondial Laslo Bala reactivează școala de natație, atunci fiind organizat campionatul Banatului de Nord.

Maeștrii handbalului

Handbalul este desigur unul dintre cele mai populare și trofeinice sporturi în Zrenjanin, care a început să se joace din anul 1949. La inițiativa profesorului Școlii de Economie Stevan Mahalup și a elevilor săi a fost înființat clubul de handbal "Vulkan", care după o perioadă foarte scurtă de timp a promovat în Divizia Națională. Predecesora handbalului feminin Hazema s-a dezvoltat în cluburile Obilić, Kadimi și Radnički. Handbalistele de la clubul "Proleter" s-au întrecut în sezonul 1961/62 în Divizia Națională. Meritele le revin următoarelor: Angelina Guzijan, Vera și Jelena Kovačev, Ljubica Volf, Katica Rašić, Smilja Trifunov, Ana Maling, apoi și Mara Vejnović. Perioada anilor optzeci a fost una plină de succes când este vorba de clubul "Proleter Naftagas", care a jucat în finala play-offului campionatului Iugoslav, finala Cupei Iugoslaviei, Cupa IHF, finala Cupei Campionilor Europeni, între anii 1989-1991. Au fost cucerite și două titluri de campioni naționali. Handbaliștii de talie mondială, care provin din Zrenjanin sunt următorii: Milovan Jakčić, Radivoje Mavrenski, Slobodan Todorić, Janoš Roža, Branislav Grbić, Branislav Vorgić, unul dintre cei mai renumiți fiind Momir Rnić, bineînțeles și mulți alții.

Înainte de Kristijan...

În Zrenjanin luptele au apărut în anul 1919 la cele două cluburi locale: Radnički și Kadimi. În anul 1924 luptătorii noștri au avut drept adversari pe băieții din Senta. Pe acele vremuri timpul prevăzut pentru lupte nu a fost limitat, a decurs până la victoria unui din adversari. În perioada respectivă s-au evidențiat Melegi și Kos. Clubul în care s-a format un campion olimpic, Branislav Simić, a fost înființat în anul 1945. Anul succesului, 1952, este reperul, anul din care nu se poate imagina nici-o competiție fără luptătorii din Zrenjanin. Orașul este mândru și astăzi de succesele luptătorilor.

Oamenii de cauciuc

Școala de gimnastică este înființată și condusă de către profesorul Gyula Bendek-Sigeti din anul 1867. Secția feminină a fost fondată în anul 1894. Karolina Mesinger, din Zrenjanin a fost prima propunătoare de gimnastică din Iugoslavia. Echipa de gimnastică feminină a avut prima apariție reușită la campionatul Banatului de la Vârșeț. În anul 1947 a fost fondată Societatea de gimnastică "Koča Kolarov". Prin înființarea Uniunii pentru educația fizică "Partizan", Societatea de gimnastică "Koča Kolarov" se transformă în Societatea pentru educație fizică "Partizan". Din anul 1970 începe ascensiunea gimnasticii în Zrenjanin. Meritele îi aparțin lui Slavica Kemdačina, care a cucerit medalia de argint la Jocurile Mediteranee, iar în anul 1972 a participat la Jocurile Olimpice de la Munchen. S-au mai remarcat: Vesna Jovin, Brigita Ludvig, Olivera Savić...

Încă o dată despre cei care vâslesc sub pod

Canotajul are o tradiție îndelungată în oraș. Se amintește în cronicile orașului încă din anul 1883. Clubul permanent de canotaj "Galeb" este înființat în 1950. Își schimbă numele în "Begej" în 1968. Cel mai bun canotor al tuturor timpurilor în fosta Iugoslavie este Miodrag Stanulov din Zrenjanin, care a cucerit un număr mare de medalii, titluri și trofee. A fost multiplu campion Balcanic, Mediteranean, precum și campion al Iugoslaviei. A fost medaliat la două ediții ale Jocurilor Olimpice.